

BEZBEDNOST ZAPADNOG BALKANA

BROJ 2 • SEPTEMBAR–OKTOBAR 2006

BEOGRAD

**BEZBEDNOST
ZAPADNOG
BALKANA**

**Časopis
Beogradske
škole za studije
bezbednosti**

BROJ 2

SEPTEMBAR–OKTOBAR 2006.

Izdavač:
Centar za
civilno-vojne odnose

Urednik:
Jasmina Glišić

Lektura i korektura:
Tatjana Hadžić

Kompjuterska priprema:
Časlav Bjelica

Štampa:
GORAGRAF, Beograd

Tiraž:
200 primeraka

Beogradska škola za
studije bezbednosti
otvorena je
zahvaljujući podršci
Kraljevine Norveške.
Rad Škole podržava
Balkanski fond
za demokratiju.

Ovaj časopis štampan je
uz podršku NATO.

SADRŽAJ

Reč urednice 1

REFORMA SEKTORA BEZBEDNOSTI

Profesionalizacija Vojske Srbije 2

TAČKA SUSRETA

Strateški u Partnerstvo 8

IZAZOVI, RIZICI I PRETNJE

Lako oružje – težak problem u Srbiji 11

Ako oružje utihne...
– neuspeh borbe protiv
proliferacije lakog i ličnog oružja – 16

PREDNOST ZA BEZBEDNOST

Žene u vojsci 20

Ekološka pretnja bezbednosti 20

Balkanska „polja smrti” 20

Šansa za intenzivniju
bezbednosnu saradnju. 21

Dileme antiterorizma 21

OBALE ATLANTIKA

Tabu, bezbednost i demokratija 22

NATO – politika “izuzetaka” 25

BALKANSKE TEME

Vojne finansije 29

Dupla cena vojne bezbednosti 36

A u ruke Mandušića Vuka
Bezbednost u predlogu Ustava Srbije 41

LJUDI I DOGAĐAJI

Nepoznat rok širenja
šengenske zone na
srednjoevropske članice EU 46

Vojska prodaje aerodrome 47

Bure baruta u komšiluku 48

Reč urednice

Ubijanje u ratu u Cezarovo doba bilo je prilično jeftino – svega 75 centi po čoveku. Cena je porasla na oko tri hiljade dolara „po glavi neprijatelja“ u napoleonskim ratovima. U američkom građanskom ratu potrebna suma dostigla je oko pet hiljada dolara, a u Prvom svetskom ratu čak 21.000 dolara. Iznoseći ove podatke, u predvečerje Drugog svetskog rata, američki senator Homer Boun nije objasnio računicu na osnovu koje je cenovnik sačinjen. Za političara pitanje kakvom metodološkom akrobatikom se može postići to da vojni troškovi antičkog Rima budu izraženi američkom nacionalnom valutom i nije toliko važno. Značajnije je da se privuče pažnja javnosti i ukaže na posledice određene bezbednosne politike.

Istraživači Beogradske škole za studije bezbednosti pokušavaju da postignu isti cilj, ali uz poštovanje strogih akademskih standarda. U ovom broju časopisa „Bezbednost Zapadnog Balkana“ nekoliko tekstova inspirisano je upravo davnom izjavom senatora Bouna, s tim što su istraživačka pitanja postavljena u manje morbidnom stilu – nije nas zanimalo koliko košta ubiti čoveka, već koliko je novca potrebno uložiti da bi se životi sačuvali.

Cena bezbednosti je sve viša, a snaga savremenih pretnji ne jenjava. U ovom broju analizirane su posledice samo jedne pretnje – širenja lakog i ličnog oružja. U Srbiji, u kojoj se svadbena veselje može završiti i obaranjem aviona pucnjevima iz takvog oružja, proliferacija nije ni navedena kao bezbednosna pretnja u strateškim dokumentima. Svet-ski neuspeh u borbi sa njom razmotren je u rubrici „Tačka susreta“, u tekstu koji pokazuje da se posledice ne mere samo izgubljenim životima.

Preskupa, a sve fragilnija bezbednost nije muka samo Zapadnog Balkana, kome na naplatu pristižu „dividende rata“. U naporima da se zaštiti od „Slede-

ćeg napada“, anglosaksonski svet pokušava da kontroliše i poslednji mililitar tečnosti koju putnik sme da unese u avion. Međutim, ponekad se radi bezbednosti ograničava čak i modni izbor putnika! Kako prenosimo u rubrici „Prednost za bezbednost“, policija je na aerodromu u Njujorku naterala jednu osobu da presvuče majicu kako se ostali putnici ne bi uznemirili. Natpis na njoj zvuči kao pravi poklič deliberativne demokratije – „Mi nećemo ćutati“, ali je pored toga što je napisan na engleskom, bio napisan i na arapskom jeziku.

Time što su odbili da prečute rezultate svoje najnovije analize, Miršajmer i Volt su izazvali snažne reakcije u akademskom svetu. Njihov rad o uticaju izraelskog lobija na američku spoljnu politiku stigao je u javnost uoči poslednjih konflikata na Bliskom istoku. Koliko je otvaranje tabua važno i kakvu pouku iz ovog slučaja može da izvuče Srbija, pokazuje tekst u rubrici „Obale Atlantika“. Potreba za postojanje javne rasprave je naročito istaknuta i u članku o profesionalizaciji Vojske Srbije, i to u našoj stalnoj rubrici „Reforma sektora bezbednosti“.

Debate o najznačajnijem pravnom aktu zemlje nije, nažalost, bilo ove jeseni u Srbiji. Ipak, Beogradska škola nudi javnosti analizu ustavne regulative sektora bezbednosti. U ovom broju je, takođe, prikazana i Strategija nacionalne bezbednosti Cme Gore.

Drugi tekst u rubrici „Obale Atlantika“ odgovara na pitanje kolike su šanse da na samitu NATO u Rigi Srbija bude primljena u program „Partnerstvo za mir“. Dakle, uz analize i „dijagnoze“, istraživači Beogradske škole su se u ovom broju odvažili i na prognostičke poduhvate. Svim kolegama koje se bave studijama bezbednosti neprekidno je otvoren poziv da im se u narednim brojevima pridruže.

Jasmina Glišić

Profesionalizacija Vojske Srbije

Dorde Popović

Otkako svi Crnogorci mogu da se „zaposle, nastave školovanje ili se posvete nekim korisnijim stvarima” umesto da služe vojni rok, kako je to rekao predsednik Filip Vujanović, Srbija je ostala jedina zemlja Zapadnog Balkana koja ima opštu vojnu obavezu.

Profesionalizacija vojske predstavlja proces koji izaziva raspravu iz nekoliko razloga. Prvo, dosadašnji način popune vojnog sastava pokazao se kao potpuno nefunkcionalan, jer većina mladih ljudi ne želi da ide u vojsku. Uz to, država nema sredstava da izdržava regrutnu i toliko brojnu vojsku. Konačno, profesionalizacija može doprineti opštoj reformi sektora bezbednosti. U dugoj, ali tek sporadično aktuelizovanoj javnoj debati u Srbiji učestvovali su mahom vojni analitičari. Građani su retko pitani za mišljenje, a političari nisu izražavali ni naročito izgrađene, a ni argumentovane stavove.

Cilj ovog teksta je da analizom zvaničnih vojnih dokumenata, izjava političara, kao i izjava kako stručne javnosti, tako i običnih građana bude prikazana debata o profesionalizaciji vojske u Srbiji.

Šta planira vojska?

Vojska Srbije ne bi više trebalo da ima dileme. Profesionalizacija će biti sprovedena prema dinamici predviđenoj Startegijskim pregledom odbrane.

Strategijski pregled odbrane usvojen je početkom juna, na kolegijumu

ministra odbrane i predstavlja pravni okvir za reformu sistema odbrane do 2015. godine. U ovom dokumentu predviđeno je da će do 2010. godine Srbija imati 21.000 profesionalnih vojnika. U prvoj fazi će sadašnjih 45.000 biti smanjeno na 34.000 pripadnika, i to do kraja 2007. godine. Do tada će i Generalštab biti reorganizovan u skladu sa NATO standardima. To znači da

Premijer nema šta da kaže

Prema medijskoj dokumentaciji Centra za civilno-vojne odnose, predsednik Demokratske stranke Srbije Vojslav Koštunica, otkako je postao republički premijer, nije dao nijednu izjavu koja se tiče vojske, pa samim tim nije mogao imati ni izjavu o njenoj profesionalizaciji. Formalno obrazloženje za to mogli bismo potražiti u činjenici da je Vojska bila u nadležnosti Državne zajednice Srbija i Crna Gora sve do svog raspada. Međutim, to suštinski nije od velikog značaja, jer je 95 odsto sredstava za vojsku izdvajano iz republičkog budžeta.

će u okviru njega biti formirana združena operativna komanda i uspostavljena vidovska organizacija Vojske. Osnovnu organizacionu strukturu Vojske na taktičkom nivou činiće brigade, baze i samostalne jedinice. Novu strukturu kadra naših oružanih snaga činiće 15 odsto oficira, 25 odsto

podoficira, 45 odsto vojnika, kao i 15 odsto civilnih lica na službi u Vojsci Srbije. U Pregledu je predviđeno da će mirnodopski sastav 2015. godine iznositi između 0,2 i 0,4 odsto populacije, a ratni tri puta više, uz uvažavanje kretanja u okruženju, izazova, rizika i pretnji bezbednosti, kao i demografskih i materijalnih resursa Srbije. Osnovni preduslov za ostvarenje ove vizije je da za sistem odbrane bude izdvajano oko 2,4 odsto bruto društvenog proizvoda.

Pored toga što je Stratejskim pregledom odbrane detaljno projektovan put reforme Vojske Srbije, priličnu novost na političkoj sceni Srbije predstavlja način na koji je on predstavljen javnosti. U junu 2006. godine, nedelju dana nakon što je usvojen na kolegijumu ministra odbrane, pomoćnik ministra Snežana Samardžić-Marković i zastupnik načelnika Generalštaba general Zdravko Ponoš predstavili su Pregled Grupi za reformu odbrane SCG – NATO. Već sutradan, njegovoj prezentaciji u kasarni “Bora Marković” prisustvovali su ministar odbrane Zoran Stanković i sam predsednik Srbije Boris Tadić, što je ovom događaju dalo značajan publicitet i obezbedilo prostor u svim važnijim medijima u Srbiji. Mesec dana kasnije, Pregled je predstavljen predsedniku i potpredsedniku Narodne skupštine, kao i predstavnicima poslaničkih grupa. Ministarstvo odbrane je organizovalo prezentaciju i za predstavnike akademskog i nevladinog sektora, koji se bave bezbednosnim pitanjima, i to u saradnji sa Beogradskim fondom za političku izuzetnost. Sve ove aktivnosti bile su praćene nizom izjava za medije i autorskim člancima, koje su potpisali ministar Stanković, njegovi pomoćnici Snežana Samar-

džić-Marković i Zoran Jeftić, kao i general Ponoš. Dokument je postavljanjem na sajt Ministarstva odbrane učinjen dostupnim širokoj javnosti.

Šta kažu političke stranke?

Političari se, začudo, nisu mešali u donošenje Stratejskog pregleda odbrane. U partijskim programima nema mnogo orijentira za sprovođenje bezbednosne/odbrambene politike, a na osnovu izjava lidera može se zaključiti da nemaju naročito izgrađene i argumentovane stavove.

Članice koalicije na vlasti – G17 Plus i Srpski pokret obnove – zalažu se za profesionalizaciju Vojske. Cilj prve stranke je „izgradnja visoko profesionalne vojske koja je opremljena znanjem, naoružanjem i opremom potrebnom za nove zadatke i izazove“. Druga se zalaže za profesionalnu vojsku, „organizovanu prema standardima vodećih demokratskih zemalja koja će štiti državne granice“. U programu Demokratske stranke Srbije navodi se samo da je odbrana zemlje „isključivi zadatak oružanih snaga“, koje moraju biti izvan svakog političkog i ideološkog uticaja. U ovom dokumentu uopšte nije spomenuta profesionalizacija vojske, već je pomenu to samo to da će za njeno delovanje biti odgovorno Ministarstvo odbrane, pod kontrolom Parlamenta. U programu Demokratske stranke čiji je lider, inače, bio ministar odbrane, vojska nije ni spomenuta.

Opozicione stranke su i međusobno u opoziciji kad je reč o potencijalnoj profesionalizaciji vojske. Prema Programu Socijalističke partije Srbije iz 1992. godine, proklamovana opšta vojna obaveza zasniva se na „pravu i dužnosti svih građana SR Jugoslavije da brane slobodu i nezavisnost ze-

mlje“. Može se pretpostaviti da je ovaj dokument zastareo, ali eventualni novi stavovi ove stranke nisu poznati javnosti. Nasuprot tome, u programu Srpske radikalne stranke ističe se da bi vojsku trebalo „u najhitnijem roku suštinski reformisati, profesionalizovati i osloboditi je političkog delovanja“.

Međutim, lider ove partije Tomislav Nikolić ovakvu orijentaciju donekle relativizuje izjavama da profesionalizaciji vojske „treba pristupiti veoma obazrivo“. On čak ističe (jun 2004. godine) da „postoji opasnost da ostanemo bez vojske u kasarnama“. Njegova argumentacija kako je „Vojska, na neki način, mesto gde mladi ljudi sazrevaju u životu“ podseća na tradicionalni pristup tipa „ko nije služio vojsku, nije ni za život“ i više govori u prilog opštoj vojnoj obavezi, nego profesionalizaciji vojske.

O čemu govore stručnjaci?

Najdinamičniju javnu raspravu o ovom pitanju u Srbiji vodili su vojni analitičari, počev od generala u penziji, pa sve do bivših i aktuelnih savetnika za bezbednost. Nažalost, učesnici ove debate, iako imaju vrlo raznovrsno obrazovanje i iskustvo, sveli su razgovor na samo dve teme: smanjenje broja vojnika i sposobnost države da taj poduhvat plati.

Prva tema može biti i slikovito izražena razradama pitanja o tome „ko će da brani ovu zemlju“. Iako su i pojam i proces profesionalizacije mnogo širi od samog smanjenja vojnog kadra, činjenica da će broj vojnika u Srbiji biti smanjen za polovinu čini da to bude gotovo jedini predmet rasprave brojnih analitičara.

Negativne stavove ilustruju tvrdnje da je smanjenje broja vojnika na

21.000 „smešan potez“, kako je u avgustu ove godine rekao nekadašnji savetnik ministra odbrane Veljko Kadujević. U vreme dok je on bio na ovoj funkciji, „Amerikanci i Englezi su preporučivali smanjenje na 50.000“. Kadujević dovodi u pitanje predloženo rešenje po kome manje formacije treba da preuzmu uloge nekadašnjih korpusa. On smatra da je „nemoguće da četiri brigade brane čitavu zemlju“, da „između Beograda i Novog Pazara nema vojske“, kao i da „jedna brigada brani Vojvodinu, a da se čak dve brigade nalaze na granici sa Kopnenom zonom bezbednosti“. Po, inače potpuno proizvoljnoj, računici generala

Najčasniji poziv

„Nema razloga da se više držimo ideološke teze da je vojni poziv najčasniji poziv u državi. Zašto je najčasniji? Častan je svaki drugi poziv, svaki poziv koji se radi je častan, ako se ta profesija radi kako valja...“ *Ljubodrag Stojadinović*

u penziji Milomira Miladinovića, Srbija bi trebalo da ima između 60.000 i 70.000 vojnika. Ovaj bivši komandant novosadskog korpusa smatra da „prema standardima NATO, jedan odsto populacije treba da budu vojnici“. Miladinović upozorava da „Vojska u ovim uslovima treba da bude sredstvo odvratanja od eventualne agresije na našu teritoriju“ i pita „koga ćemo mi da odvratimo sa 20 hiljada ljudi“. Navodeći da „samo Kosovski zaštitni korpus trenutno broji 55 hiljada ljudi“, on najavljuje da će „doći do nestabilnosti na ovom području“ i to „kakva god bude odluka o konačnom statusu Kosova“.

Pozitivno mišljenje o smanjenju broja vojnika ima analitičar Aleksandar Radić, koji ovaj plan smatra jednim mogućim rešenjem: „Brojno stanje je prestalo da bude bitan faktor za procenjivanje borbene gotovosti. To bi bilo bitno da živimo u šezdesetim godinama. Sada, u eri informatičkog ratovanja, to nije od najveće važnosti.” On ističe da je reorganizacija putem smanjenja vojske sasvim normalna i očekivana, ali naglašava da to nije i reforma vojske. Štaviše, on naglašava da je zamena jednog termina drugim, u stvari, simuliranje reforme. Ona nastaje kao rezultat kompromisa „starih snaga”, koje ništa ne bi menjale, i onih „novih”, kojima je potreba za sprovođenje reforme očigledna. Profesionalizaciju vojske je, inače, prvi put u javnu debatu uveo general Blagoje Grahovac, i to još 2002. godine (tada još u Saveznoj Republici Jugoslaviji). Danas savetnik predsednika crnogorskog Parlamenta, Grahovac je tada tvrdio da je vojska preglozma i nefunkcionalna i zaključio da „Srbiji i Crnoj Gori ne treba vojska preko 25 hiljada”.

Druga ključna tema javne debate o profesionalizaciji vojske uključuje teoretisanje o troškovima koje profesionalizacija sobom nosi, kao i političke procene o tome da li je država u mogućnosti da plaća profesionalnu vojsku. Niko od učesnika u ovoj raspravi nije objasnio ni metode ni računicu, kojima je došao do konkretnih iznosa. Poznato je da je budžet Srbije 2004. godine mogao da izdržava oko 50.000 vojnika (uključujući i profesionalni i ročni sastav), pod uslovom da se za svakog od njih izdvoji tek nešto više od 12 hiljada dolara (Radiša Dorđević, tada savetnik za budžet odbrane u Ministarstvu finansija). Cena pro-

fesionalnog vojnika, prema proceni koju je dao predsednik Srbije Boris Tadić pre dve godine, kreće se po vojniku od sume 30–50 hiljada dolara godišnje, pa do sume 30–100 hiljada dolara. Toliko, prema rečima generala u penziji Milena Simića, po vojniku plaćaju i zemlje EU u kojima je organizacija i popuna vojske slična našoj. On navodi i to da u nekim evropskim zemljama koje imaju profesionalnu vojsku godišnji troškovi po vojniku iznose između 150.000 i 200.000 dolara.

U javnosti se mogu čuti protivrečne tvrdnje o tome da li Srbija može da finansira profesionalnu vojsku. To je,

Stari i neobrazovani – protiv profesionalizacije

Prema istraživanju Centra za civilno-vojne odnose, za profesionalizaciju vojske se najmanje zalažu ispitanici koji imaju 60 i više godina – 16 odsto u oktobru 2003. godine, 18 odsto u februaru 2004. godine, 21 odsto u septembru 2004. godine i, konačno, 13 odsto u aprilu 2005. godine. Takođe je karakteristično i to da se ispitanici sa višim stepenom obrazovanja više zalažu za ukidanje opšte vojne obaveze.

kako je predsednik Tadić rekao pre dve godine, „privilegija bogatog društva“, te „mi taj novac u našoj privredi ne možemo da ostvarimo“. I analitičar Veljko Kadrijević je u aprilu 2005. godine tvrdio da bismo teško mogli da izdržimo potpunu profesionalizaciju, pa se stoga zalagao za delimičnu. „Podsećam da i ekonomski mnogo jače države od nas, poput Sjedinjenih

Američkih Država, nemaju potpuno profesionalnu vojsku”, isticao je Kadijević.

Međutim, postojeće rešenje se u Srbiji smatra „najskupljim i najneefikasnijim“ (vojni analitičar Ljubodrag Stojadinović, juli 2006). Stojadinović kaže da „ta vojska više ne odgovara ni stratezijskom pregledu, ni onoj strategiji koja je usvojena, ni doktrini koja je usvojena bila, jedan dan trajala, samo, za Srbiju, pa ukinuta“. Zastupnik načelnika Generalštaba Zdravko Ponoš je u maju ove godine izneo stav da „postojeći sistem obuke i dužine vojnog roka predstavlja samo rasipanje sredstava“, pa je potrebno što pre profesionalizovati vojsku. Zvanična potvrda finansijskih sposobnosti države stigla je i od samog ministra Mlađana Dinkića u maju ove godine. „Ministarstvo finansija je spremno da podrži profesionalizaciju Vojske. To znači da će do 2010. godine biti obavljene sve pripreme da se ukine obavezno služenje vojnog roka i da Srbija dobije profesionalnu vojsku. To takođe znači i izdvajanje 2,4 odsto bruto domaćeg proizvoda godišnje u vojni budžet, što je daleko više u odnosu na prošlogodišnje planove”, rekao je Dinkić.

Javnost Srbije: malo znanja, puno emocija

Dosadašnji prikaz javne debate o profesionalizaciji vojske u Srbiji pokazuje da je ona svedena na vrlo uzan krug tema, a da su stavovi o njima dijametralno suprotni. Zato i ne čudi to što obični građani imaju vrlo konfuzne predstave o ovom pitanju. To potvrđuju i rezultati istraživanja javnog mnjenja, koje je u periodu od 2003. do 2005. godine sproveo Centar za civilno-vojne odnose. Naime, iako trend zalaganja za ukidanje opšte vojne obaveze raste, broj ispitanika koji

su se odlučili za ovu opciju nikada nije bio veći od trećine (oktobar 2003. godine – 28,1 odsto; februar 2004. godine – 31,7 odsto; septembar 2004. godine – 32,2 odsto; april 2005. godine – 28,8 odsto). Veliki broj građana smatra da „naša zemlja nije dovoljno ekonomski jaka da izdržava profesionalnu vojsku“ (oktobar 2003. godine – 46 odsto; februar 2004. godine – 47,2 odsto; septembar 2004. godine – 48,6 odsto; april 2005. godine – 50,4 odsto). Uprkos ovakvim stavovima, na ponuđenoj rang-listi prioriteta prilikom reforme vojske, profesionalizacija se po važnosti nalazila na visokom drugom mestu, odmah iza modernizacije naoružanja i opreme, i to tokom celog perioda istraživanja. Tako je bilo moguće uvideti paradoks – građani su, mada većinski protiv profesionalizacije, istovremeno smatrali da ona predstavlja jedan od prioriteta dalje reforme vojske. Očigledno je da građanima nije jasno šta, u stvari, znači profesionalizacija vojske. Zato je opravdano verovati da oni izrečene stavove baziraju na emocijama. Za kvalitet javne debate u demokratskom društvu veoma je važno da se njome ne ojačava samo emotivna komponenta stavova građana, već da ona dopunjava i snaži i njihovu kognitivnu osnovu.

Zato nije dobro što se rasprava o temi profesionalizacije tako često otvara, tačnije svaki put kad se pojavi neka afera u vojsci. Prvo, ovakav pristup samo podgreva na emocijama zasnovane stavove javnosti. Drugo, pogrešno je predstavljati ovaj sistem organizacije vojske kao „jedini spas“, jer i u profesionalnim vojskama dolazi do samoubistava, finansijskih afera i raznih zloupotreba. Međutim, sigurno je da bi njih bilo manje ako bi si-

stem kontrole bio stroži, a vojska uređenija.

Za javnost je pored ovoga skoro isto toliko važno da debata o profesionalizaciji vojske u Srbiji ne bude svedena na senzacionalističke nastupe političara pred izbore ili na medijsku pažnju izazvanu nekom tragedijom u vojsci. Neophodna je kvalitetna i sveobuhvatna stručna rasprava o ovom složenom procesu. Time što je poka-

zala da je spremna da javnoj kritici podvrgne svoju strategiju daljeg razvoja, Vojska Srbije je učinila prvi korak u tom pravcu. I stručna i šira javnost bi morale da pokažu i više interesovanja i bolju obaveštenost kako bi u ovoj debati mogle kompetentno da učestvuju.

Autor je istraživač u Beogradskoj školi za studije bezbednosti

Da li bi trebalo zadržati opštu vojnu obavezu ili uvesti profesionalnu (plaćenu) vojsku?

	Srbija			Crna Gora				
	Drugi krug	Treći krug	Peti krug	Sedmi krug	Drugi krug	Treći krug	Peti krug	Sedmi krug
N	1582	1587	1617	1642	358	354	355	362
Zadržati opštu vojnu obavezu, a samo za neke posebne dužnosti angažovati profesionalnu vojsku	36,9	38,8	36	38,7	28,7	30,5	30,6	37
Ukinuti opštu vojnu obavezu i uvesti profesionalnu (plaćenu) vojsku u celini	28,1	31,7	32,2	28,8	34,2	31,4	25,7	28,2
Zadržati opštu vojnu obavezu	27,6	22,8	26,0	28,6	28,2	23,4	27,9	23,3
Ne mogu da ocenim	7,4	6,7	5,8	3,9	8,9	14,7	15,8	11,5

Naša zemlja nije dovoljno ekonomski jaka da izdržava profesionalnu vojsku

	Srbija				Crna Gora			
	Drugi krug	Treći krug	Peti krug	Sedmi krug	Drugi krug	Treći krug	Peti krug	Sedmi krug
N	1582	1587	1617	1642	358	354	355	362
Uopšte se ne slažem	12,1	13,9	11	10,8	15,6	17	13,2	17,9
Ne slažem se	7,2	10,6	13,1	11,9	13,8	11,4	13,3	10,5
Sum-	19,3	24,5	24,1	22,7	29,4	28,4	26,5	28,4
I slažem se i ne slažem se	24	27,8	27,2	27	15,8	35,2	37,9	24,3
Sum+	46	47,2	48,6	50,4	44,1	32,5	35,7	47,3
Slažem se	16,5	17,7	19,9	17,7	14	10,8	11,5	13,1
U potpunosti se slažem	29,5	29,5	28,7	32,7	30,1	21,7	24,2	34,2
Ne znam	10,6	0,5			10,7	3,9		
Mean	3,49	3,39	3,42	3,49	3,32	3,09	3,20	3,35

Strateški u Partnerstvo

Jelena Radoman

Crnogorski vojnici uskoro bi mogli da se priključe mirovnim trupama UN ili NATO, što bi predstavljalo doprinos najmlađe evropske države globalnoj antiterorističkoj koaliciji. O tome su nedavno u Podgorici razgovarali premijer Milo Đukanović i sekretar odbrane SAD Donald Ramsfeld. To bi bilo sasvim u skladu sa Strategijom nacionalne bezbjednosti Crne Gore koju je Vlada Crne Gore usvojila 20. juna ove godine, nekoliko nedelja nakon proglašenja nezavisnosti. Njom su definisani nacionalni interesi Crne Gore, njeni bezbednosni ciljevi, izazovi, rizici i pretnje bezbednosti države i njenih građana, kao i moguća reagovanja države na njih. Izraženo je opredeljenje njenih donosilaca da Crna Gora bude deo regionalnog i globalnog sistema bezbednosti. Strateški cilj Crne Gore potvrđen ovim dokumentom jeste njeno članstvo u Evropskoj uniji i NATO. Evroatlantske integracije predstavljaju cilj koji je zajednički svim državama Zapadnog Balkana. Sudeći prema Strategiji nacionalne bezbjednosti Crne Gore, nova država regiona neće se razlikovati od svojih suseda po percepciji svoje bezbednosti i bezbednosti regiona, kao ni po postavljenim bezbednosnim ciljevima. Budući razvoj događaja će pokazati to da li će Crna Gora biti uspješnija i brža na putu njihovog ostvarenja u odnosu na svoje susede. Ili će pak zajednički problemi regiona i

dalje uslovljavati uspeh pojedinačne zemlje uspehom svih ostalih.

Sudeći prema usvojenim dokumentima, možemo reći da su u zemljama regiona (Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Makedonija, Crna Gora) prihvaćeni izmenjeno shvatanje i proširena koncepcija bezbednosti. Bezbednosne strategije ili doktrine zemalja regiona, nezavisno od toga kako su nazvane, tretiraju bezbednost ne samo sa vojnog aspekta, već se bave i njenom političkom, ekonomskom, socijalnom i ekološkom dimenzijom. Strategija nacionalne bezbjednosti Crne Gore eksplicitno definiše „bezbjednost“ i „nacionalnu bezbjednost“ kao „stanje u kome građani u Crnoj Gori žive u miru i stabilnosti, bez bilo kakvih vidljivih ili projektovanih izazova, rizika i prijetnji njihovom blagostanju, stabilnosti njihovog političkog, ekonomskog, tehnološkog ili ekološkog sistema i bez bilo kakvih vidljivih prijetnji političkom postojanju i teritorijalnom integritetu države Crne Gore“. Time nacionalna bezbednost uključuje političku, ekonomsku, vojnu, informativnu i ekološku stabilnost.

Bezbednosni ciljevi, izazovi, rizici i pretnje

Takvo shvatanje bezbednosti pretočeno je u širok dijapazon ciljeva koji su deklarirani kao nacionalni interesi. Zemlje regiona „dele“ mno-

ge od tih ciljeva, od kojih neki predstavljaju nacionalne interese svih država u svetu, a neki su pak uslovljeni zajedničkim bezbednosnim stanjem Zapadnog Balkana. U prvoj grupi su, svakako, očuvanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta, zaštita ljudskih prava i sloboda, zaštita vladavine prava i pravne države i lične svojine. Karakterističan bezbednosni kontekst uslovio je to da se među specifičnim nacionalnim ciljevima nađu i razvoj slobodnog tržišta, socijalna pravda, borba protiv organizovanog kriminala, članstvo u međunarodnim organizacijama i regionalna saradnja. Nacionalni ciljevi pokazuju da i među nosiocima političke vlasti u zemljama regiona prevladava uverenje o tome da su demokratske institucije još uvek nestabilne i da vladavina prava još uvek nije potpuno uspostavljena, te ih i dalje treba podržavati. Tako su i donosioci crnogorske Strategije među političkim ciljevima prvenstvo dali "očuvanju višepartijskog, multietničkog, multikulturalnog i multikonfesionalnog demokratskog sistema vlasti, daljem unapređenju demokratskih institucija i povećanju otvorenosti i transparentnosti javnog sektora, očuvanju i daljem jačanju vladavine prava, zaštiti ljudskih i manjinskih prava, očuvanju ustavnog poretka", kao i mira i bezbjednosti u Crnoj Gori, ali i u neposrednom strateški relevantnom okruženju u Evropi. Zaštita imovine i ekonomskog blagostanja građana i ekonomskih resursa Crne Gore su ekonomski ciljevi koji su zapisani u Strategiji. Sem odbrane su-

vereniteta, jedinstva i teritorijalnog integriteta države Crne Gore, među odbrambenim ciljevima nalazi se i odlučnost da se u potpunosti doprinese globalnoj borbi protiv terorizma i organizovanog kriminala, a među pravnim ciljevima je i obezbeđivanje odvojenosti, nezavisnosti i samostalnosti izvršne, zakonodavne i sudske vlasti.

U svim nacionalnim bezbednosnim ili odbrambenim strategijama u regionu i dalje se kao jedna od pretnji, istina umanjenog intenziteta, navodi mogućnost izbijanja oružanog sukoba. Crnogorski politički donosioci odluka ocenjuju da se broj konvencionalnih vojnih pretnji smanjio i da je njihov direktan vojni uticaj ograničen na relativno male oblasti. Međutim, ističe se da ne može potpuno biti isključen rizik od geografske eskalacije oružanog sukoba ili eskalacije krize u regionu, iz koje ne bi bila izuzeta ni Crna Gora. Globalni terorizam je naveden kao sledeći izazov bezbednosti Crne Gore. Mada nije ponuđeno objašnjenje kako je i u kojoj meri Crna Gora ugrožena postojanjem i delovanjem terorističkih grupa na globalnom planu, donosioci Strategije su naglasili spremnost da u potpunosti doprinesu globalnoj borbi protiv terorizma i organizovanog kriminala. Doprinos će biti učestvovanje u antiterorističkim koalicijama, uz mogućnost korišćenja kopnenog, vazdušnog i morskog prostora Crne Gore kao podrška misijama koje preduzimaju UN, EU, OEBS i NATO. Slanjem „mirovnjaka” bilo bi potvrđeno takvo opredeljenje, što bi istovremeno bio i dobar markentiški

potez nove države.

Svi oblici organizovanog kriminala, kao i ekonomske, socijalne i političke poteškoće koje prate proces tranzicije mogu, prema Strategiji, prerasti u najozbiljniju pretnju po društvo, državu i ekonomiju. Pored njih, pretnju mogu predstavljati i prirodne, ekološke, tehničke i tehnološke katastrofe, incidenti čiji su uzroci čovek ili epidemije. Ovi bezbednosni izazovi, rizici i pretnje su, očigledno, preuzeti iz Strategije odbrane državne zajednice Srbija i Crna Gora, donesene novembra 2004. godine. Većinu njih, uostalom, navode i strategije ostalih zemalja Zapadnog Balkana.

Reforma i očekivanja

Strategija nacionalne bezbednosti je dokument koji treba da posluži kao osnova za reformu sektora bezbednosti radi izgradnje stabilnog, funkcionalnog i pouzdanog bezbednosnog sistema. Ona ne sadrži agendu te reforme, niti plan formiranja crnogorske vojske, ali najavljuje donošenje ostalih dokumenta kojima će biti obrađena pitanja bezbednosti. Tako će bezbednosna politika, strategija odbrane, vojna doktrina, strategija unutrašnje bezbednosti biti u skladu sa Strategijom. Time će, kada budu doneti zakoni o odbrani i vojsci, biti upotpunjen normativni okvir, koji je jedan od osnovnih preduslova razvoja sistema bezbednosti. Cilj je izgradnja sistema bezbednosti koji će biti u skladu sa promenjenim trendovima u tom domenu i koji će moći adekvatno da od-

govori na izmenjene bezbednosne izazove, rizike i pretnje. Uz sve to, on treba da bude pod demokratskim i civilnim nadzorom.

U političkim izjavama crnogorskih zvaničnika izraženi su spremnost na brze i reformske promene u Crnoj Gori i optimizam u pogledu njenog skorog uključenja u sisteme evroatlantske bezbednosti. Prvi u nizu događaja koji potvrđuje da su crnogorski donosioci odluka ozbiljni u tome da otpočnu brzu i suštinsku reformu sektora bezbednosti jeste odluka o ukidanju regrutne i obaveze služenja vojnog roka u Crnoj Gori, koju je predsednik Filip Vujanović obelodanio 30. avgusta. Buduća crnogorska vojska imaće oko 2.500 pripadnika koji će služiti po ugovoru što je, prema obrazloženjima savetnika za pitanja bezbednosti, u skladu sa potrebama i mogućnostima zemlje. Pokazujući tako odlučnost i ozbiljnost kada su u pitanju reforme sektora bezbednosti, crnogorska vlast odlučno nastupa u odnosu na međunarodnu zajednicu, podnoseći 13. septembra zvaničan zahtev za prijem u program "Partnerstvo za mir". Ona očekuje pozitivan odgovor ili uoči samita NATO ili tokom njega u Rigi 28-29. novembra. Bićemo svedoci događaja koji će pokazati koliko su realna ambiciozna nastojanja građana i političkih elita Crne Gore da u kratkom roku pokažu i dokažu da su deo evroatlantskog sistema bezbednosti i da mogu doprineti bezbednosti i stabilnosti regiona.

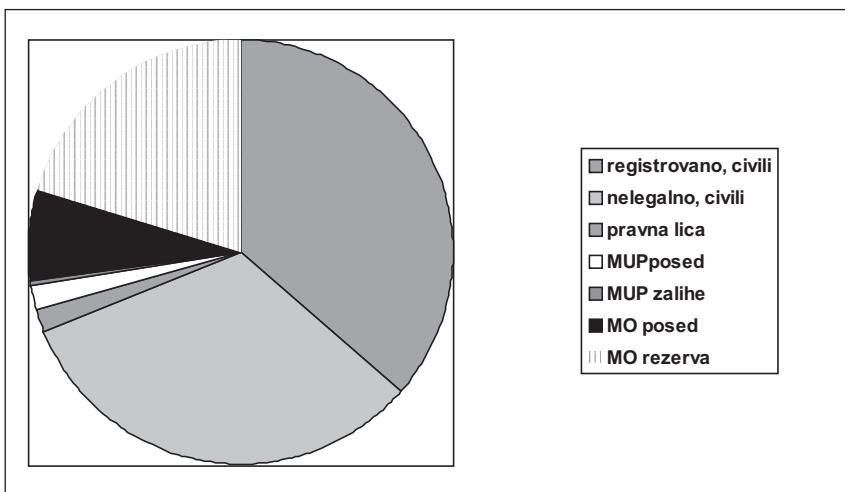
Lako oružje – težak problem u Srbiji

Jelena Unijat

Kada su “slavljenički” meci oborili manji avion iznad sela u centralnoj Srbiji 2003. godine, mediji su objavili kako se to prvi put dogodilo na jednoj domaćoj svadbi. Ovaj, pomalo tragikomičan događaj, samo je jedan od najbizarnijih u nizu incidenata do kojih je došlo zbog neodgovornog i nepažljivog rukovanja lakim i ličnim oružjem. Ovo oružje, koje u bezbednosnim krugovima sve češće nazivaju SALW (skraćeniica od engleskog izraza Small Arms and Light Weapons), danas je problem koji većina vlada u svetu smatra svojim visokim prioritetom. U Beloj knjizi odbrane Državne zajednice Srbija i Crna Gora se širenje ovog oružja ne nalazi na listi bezbednosnih izazova, rizika i pretnji, što je u suprotnosti sa činjenicom da je Srbija najnaoružanija zemlja u regionu.

Prema proračunima Centra za kontrolu lakog naoružanja u Jugoistočnoj Evropi (SEESAC), ukupna količina oružja koja cirkuliše Srbijom je skoro tri miliona komada. Detaljniji pregled po-

dataka je još alarmantniji. U Srbiji se više vatrenog oružja nalazi u rukama civila, nego što je u posedu vojske i policije zajedno. U Izveštaju SEESAC procenjuje se da je više od dva miliona komada oružja u rukama privatnih lica, dok državni organi poseduju oko 850.000. Pri tome je skoro 950.000 komada oružja u privatnom vlasništvu nelegalno – nije registrovano i ne zna mu se poreklo. Pravna lica, uključujući i privatne firme za obezbeđenje (koje, inače, još uvek rade bez odgovarajuće zakonske regulative) imaju 47.000 pušaka i pištolja, što je tek 6.000 manje od oružanih „kapaciteta“ Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP). Ovaj podatak se odnosi samo na oružje u operativnoj upotrebi, jer MUP ima i zalihu od oko 9.000 komada. Ministarstvo odbrane ima brojčano manju „vatreću moć“ od privatnih ilegalnih vlasnika oružja, budući da je u operativnoj upotrebi oko 200.000, a u rukama bivših rezervista skoro 590.000 komada oružja.

Jugoistočna Evropa predstavlja glavno žarište proliferacije na kontinentu. U vezi sa tim ćemo navesti samo neke od nalaza SEESAC za ovu godinu. U Rumuniji 1,25 miliona komada lakog i ličnog oružja čeka da bude uništeno. Albanija je dugo nosila „crnu etiketu“ zbog pljačke vojnih skladišta 1997. godine, iz kojih je izneto oko 550.000 komada oružja. Ipak, sa neslavnim rekordom Srbije ne mogu se takmičiti ni Hrvatska, u kojoj po proceni oko 600.000 građana ima nelegalno oružje, a ni Bugarska, gde i najpesimističnija računica dovodi do postojanja oko 260.000 komada oružja bez dozvole. Pored navedenih zabrinjavajućih kvantitativnih pokazatelja, tek pregled ukupnih posledica može pokazati koliko je problem proliferacije u Srbiji ozbiljan. Posledice su toliko kompleksne i međusobno povezane da se i sam pokušaj njihove klasifikacije čini poprilično veštačkim poduhvatom. Ipak, za potrebe ovog teksta, podelićemo ih na psihičke, ekonomske i političke konsekvence proliferacije lakog i ličnog oružja, koju bi postkonfliktna i postautoritarna Srbija morala što hitnije da suzbije.

Psihičke posledice SALW

Za građane Srbije karakteristično je visoko nepoverenje u institucije sistema. Prema istraživanju Centra za civilno-vojne odnose, u aprilu 2005. godine je tek 23,9 odsto ispitanika izjavilo da ima poverenja u policiju, dok je poverenje u pravosuđe izrazilo tek 13,5 odsto. Kako se navodi u Izveštaju SEESAC, „mnogi poseduju vatreno oružje upravo zato što žele da zaštite sebe, svoju imovinu i porodice“. Mogli bismo reći da se u težnji za ostvarenje samozaštite ogleda bezbednosna dilema, ali ne na nivou država, kako je de-

finisana u bezbednosnim studijama, već na nivou pojedinca. Osnovanost takve tvrdnje dokazuje i činjenica da velika količina oružja koja se nalazi u privatnim rukama samo uvećava opštu nebezbednost društva mada se naružani pojedinac može osećati sigurnim.

Nažalost, među prvim žrtvama vlasnika oružja može biti baš neko od najbližih članova porodice. Istraživanja, naime, pokazuju da i samo postojanje oružja u jednom domaćinstvu povećava mogućnost da se nasilje u porodici završi fatalno. Na primer, u periodu od 1993. do 2003. godine u Srbiji je izvršeno 614 ubistava u porodici, a u 35 odsto slučajeva, zločin je počinjen vatrenim oružjem. Prema objašnjenju psihologa, ovakva dela vrše se u afektu i to sredstvom koje je prvo pri ruci. Zbog široke rasprostranjenosti i lake dostupnosti, vatreno oružje je češće u upotrebi prilikom nehatnih i umišljajnih krivičnih dela. Pravu sliku o potencijalnim posledicama daje podatak da 20 odsto domaćinstava u Srbiji (oko 500.000) ima u posedu 750.000 komada oružja. Prema istraživanju sprovedenom u UNICRI Institutu, utvrđeno je da je do devedesetih godina prošlog veka od nabavke oružja do izvršenja krivičnog dela tim oružjem bilo potrebno da prođe jedan ili čak dva meseca. Danas se ovaj period skratio na svega nekoliko dana. Uz sve to, povećava se i broj slučajnih incidenata, koji su posledica nepažljivog rukovanja oružjem. Čak i akcije prikupljanja ilegalnog oružja mogu da povećaju ovaj rizik. Tako se, na primer, u toku policijske akcije „Sablja“, tokom vanrednog stanja 2003. godine, dešavalo da uspaničeni građani ostavljaju ručne bombe, municiju i pištolje na javnim mestima, umesto da ih pre-

daju nadležnim državnim organima.

To što je posedovanje oružja veoma rašireno, pothranjuje agresivni model društvenog ponašanja, koji je formiran devedesetih godina prošlog veka u Srbiji. U vreme ratova i javne popularizacije organizovanog kriminala odomaćilo se uverenje da je konflikte među ljudima normalno rešavati nasiljem. Raširio se i stav da se nasilje isplati. Najteže društvene posledice širenja ovakve životne „filozofije“, možemo videti u ponašanju maloletnih delinkvenata. Dok su tokom ratnih godina najčešće osuđivani za imovinska krivična dela, od 2000. godine maloletnici sve češće vrše krivična dela protiv života i tela. Blagonaklonost domaćih sudova prema licima kojima se prvi put sudi za ilegalno posedovanje oružja (mogućnost da se brane sa slobode i da dobiju uslovni otpust) gotovo deluje kao potsticaj za to da se lako odluče da upotrebe vatreno oružje. Tinejdžeri su sve češće žrtve, već i samim tim što su svedoci nasilja i zloupotrebe oružja, što ilustruju izjave najmlađih učesnika u fokus-grupi istraživanja SEESAC 2005. godine. Jedna devojka je ispričala kako je „išla Dunavskim kejom kada je ubijen neki član mafije“, pa je „videla telo“, a jedan momak je „poznavao mladića koji je lažirao pljačku sopstvenog stana kako bi ukrao pištolj svog oca (otac mu je bio policijski inspektor)“.

Još jedna važna društvena posledica nepoverenja u institucije bezbednosti jeste i naglo umnožavanje privatnih agencija za obezbeđenje. Po grubim procenama, u Srbiji danas postoji oko 3.200 ovakvih preduzeća, u kojima radi više od 32.000 ljudi. Teško bi se moglo reći da ove agencije doprinose bezbednosti društva, budući da

čitava oblast njihovog rada još uvek nije zakonski regulisana. Na usvajanje zakona čeka se od 2003. godine. Tako je moguće da skoro isti broj ljudi kao u srpskim policijskim snagama radi „pod oružjem“, a da prethodno nije prošao bilo kakvu bezbednosnu proveru. Reč je o bivšim i sadašnjim policajcima, vojnicima, ali i ljudima koji potiču iz kriminalnog miljea.

Najopasnijom psihičkom posledicom raširenosti lakog i ličnog oružja može se smatrati strah i napetost koji vladaju u etničkim grupama u pojedinim delovima Srbije. Karakterističan je primer južnog dela zemlje, gde pripadnici različitih etničkih grupa imaju potpuno različitu percepciju bezbednosnih pretnji. Prema istraživanju SEESAC iz 2004. godine, albansko stanovništvo najviše strahuje od pripadnika žandarmerije, vojske i policije, dok Srbe najviše plaše kriminal, korupcija i opšta nebezbednost u regionu. Zbog nesređenih odnosa i povećanog rizika od izbijanja otvorenih sukoba, ljudi nisu spremni da se odreknu oružja. Za vreme amnestije 2003. godine u južnim srpskim opštinama ljudi su dobrovoljno predali manje od 20 komada lakog oružja, dok je ukupno bilo prikupljeno 47.853 komada oružja i nešto više od 2,2 miliona komada municije. Na jugu Srbije bezbednosna dilema pojedinca prerasla je u bezbednosnu dilemu kolektiva.

Ekonomske posledice SALW

Prikupljanje lakog i ličnog oružja je veoma skupo, a za uništenje jednog komada potroši se oko 5 američkih dolara. Od 1999. godine u Srbiji je u tri navrata proglašavana amnestija, a u pratećim akcijama prikupljeno je između 60 i 70 hiljada komada ilegalnog oružja. Ovako prikupljeno oružje, kao

i višak oružja u vojsci i policiji uništava se u srpskim železarama, ali Srbija nema sredstava da sama plati taj trošak. Zato se ove akcije uglavnom finansiraju međunarodnim donacijama. Između 2001. i 2004. godine uništeno je više od 100.000 komada oružja i preko dva miliona komada municije, a tokom 2005. i 2006. godine uništeno je još 14.936 komada SALW.

I u akcijama deminiranja i uništavanja mina Srbija finansijski zavisi od međunarodne pomoći. Budući da je potpisala i ratifikovala Otavsku konvenciju o zabrani proizvodnje, upotrebe i prometa antipersonalnih mina, država ima obavezu da uništi sve zalihe mina. Uništavanje 1,3 miliona ovih mina u skladištima Vojske SCG počelo je u avgustu 2005. godine, a 14. septembra ove godine jubilarno je uništena milionita mina u Tehničko-remontnom zavodu u Kragujevcu. Očekuje se da ostatak bude uništen do polovine iduće godine. Glavni finansijer je Poverilački fond NATO za Jugoistočnu Evropu, a cena čitavog projekta iznosi 1,69 miliona evra. Međutim, uništavanjem mina iz vojnih zaliha ovaj problem se ne rešava u celosti. I dalje ostaje problem graničnog područja sa Hrvatskom, koje je najgušće minirani prostor u regionu. U ovom pojasu se nalazi 8.500 mina, čije će uklanjanje koštati između 4,5 i 6,5 miliona evra.

Mada su troškovi uništavanja prouzrokovani širenjem lakog oružja vrlo veliki, moguće je ostvariti i izvesnu zaradu, što možemo tumačiti kao potencijalnu pozitivnu ekonomsku posledicu. Međutim, eventualne zloupotrebe koje se mogu dogoditi u spoljnoj trgovini oružjem, mogu doneti više političke štete, nego što to novcem može biti nadoknađeno. To je, upravo, slučaj sa prodavcima oružja koji su se

upuštali u poslovanje sa zemljama koje su bile pod embargom na uvoz oružja. Za Srbiju ovakvi poslovni „aranžmani“ predstavljaju samo jednu u nizu teških političkih posledica proliferacije SALW.

Političke posledice SALW

Koliko nam je poznato, ne postoji sveobuhvatna studija o tome šta je sve i u kojoj meri uticalo da Srbija tokom poslednjih nekoliko decenija stekne tako loš imidž u međunarodnoj javnosti. Ipak, teško je poverovati da u ovom procesu nisu bili važni, recimo, poznati podaci o tome da je bivša JNA narodu delila zastarelo oružje, koje je bilo predviđeno za topljenje u nikšićkoj železari, i to bez zaduživanja i evidencije. Koliko god da je tokom rata devedesetih godina čitav Zapadni Balkan bio raj za trgovce oružjem, Srbija očigledno najteže može da se oslobodi nasleđene negativne slike koju svet o njoj ima. Održavanju takve slike doprinosi i činjenica da, ni nakon petooktobarskih promena, nisu prestale afere u vezi sa nelegalnim izvozom oružja.

Tako su u 2002. godini zabeležena čak dva velika incidenta, pa je britanski ministar inostranih poslova Džek Strou najavljavao i mogućnost ponovnog uvođenja sankcija tadašnjoj SRJ. Reč je o nelegalnom transferu 200 tona pešadijskog naoružanja u Liberiju i o švercu raznovrsnog oružja (među kojim i SALW) u Irak. Pod pritiskom međunarodne zajednice, vlasti u Beogradu obećale su da će biti sprovedena istraga i da će svi odgovorni biti krivično gonjeni. Jedino što je urađeno bilo je to da su umešanim firmama oduzete akreditacije za izvoz, dok je direktor glavnog zastupnika Jugoimporta SDPR Jovan Čeković osuđen na dve godine zatvora, ali ne po tom osnovu.

Ivan Dokić, koji je 2002. godine smenjen kao objektivno odgovorno lice Ministarstva odbrane za poslove prometa naoružanja i vojne opreme, bio je 2003. godine unapređen u pomoćnika načelnika za logistiku Generalštaba.

U martu ove godine, podgorička policija zaplenila je više od 1.000 komada automatskih pušaka i eksplozivnih naprava domaće proizvodnje, bez ikakvih papira i u kamionu koji je bio privatno vlasništvo vozača. Pored ovog, takođe nerasvetljenog slučaja, imidž Srbije u svetu negativno obeležava i podatak da se jug države smatra mestom najfrekventnije ilegalne trgovine oružjem u regionu Jugoistočne Evrope. Administrativna linija sa Kosovom i Metohijom je u međunarodnoj kategorizaciji označena kao najzgodnija lokacija za skoro sve vidove ilegalne trgovine, pa i za trgovinu oružjem.

Pravni „lek“ je tek početak

Razmere opisanih posledica su tolike da je neophodno što pre otpočeti sistematsku akciju za suzbijanje širenja lakog i ličnog oružja. Na hitnost reagovanja upozorava i očigledna mogućnost da tokom profesionalizacije vojske višak lakog oružja može biti uvećan zbog planiranog smanjenja vojnog kadra i modernizacije naoružanja. Time će znatno biti uvećan već postojeći višak od 477.514 komada, čiji deo može otići na tržište ili u deobni bilans bivše Jugoslavije. Preostalo zastarelo oružje biće uništeno nimalo jeftinom procedurom, a direktnu bezbednosnu pretnju predstavljace mogućnost da neki deo tog viška ode na crno tržište.

Na osnovu nabrojanih različitih posledica proliferacije SALW, može-

mo zaključiti da se borba za njihovo ublažavanje ne može voditi samo na jednom frontu. U zaključku ovog teksta nećemo se baviti svim društvenim, kulturnim, političkim ili psihološkim sredstvima, koja bi u toj borbi trebalo upotrebiti. Zadržaćemo se samo na pravnom aspektu ove borbe. Jedan od zakona koji se delom odnosi i na ovu problematiku je Zakon o spoljnoj trgovini naoružanjem, vojnom opremom i robom dvostruke namene iz februara 2005. godine, kojim je pooštrena procedura izdavanja dozvola za izvoz oružja. Time je otežana zloupotreba i uspostavljena civilna kontrola izvršne vlasti nad izvozom svih vrsta naoružanja, pa i SALW. Međutim, država bi morala sistematski da se pozabavi problemom proliferacije, a prvi korak bi trebalo da bude usvajanje Nacionalne strategije za kontrolu i smanjenje lakog i malokalibarskog naoružanja. Nacrt ovog dokumenta usvojen je na nivou Državne zajednice Srbija i Crna Gora decembra 2004. godine, ali još uvek nije usvojen na nivou Srbije (dok je u Crnoj Gori to učinjeno). U postupku kompletiranja osnovne pravne regulative, bilo bi potrebno doneti i odgovarajući zakon kojim bi bio regulisan rad privatnih agencija za obezbeđenje. Konačno, smatramo da su ovde izloženi argumenti dovoljni da se u budućoj Beloj knjizi odbrane Srbije širenje lakog i ličnog oružja ipak nađe na listi bezbednosnih izazova, rizika i pretnji.

Autor je istraživač u Beogradskoj školi za studije bezbednosti

Korisni izvori:

Živeti sa nasleđem – Istraživanje o SALW Republika Srbija, UNDP, Beograd, 2005.
South Eastern Europe SALW Monitor 2006, SEESAC, Beograd, 2006.

Ako oružje utihne...

– neuspeh borbe protiv proliferacije lakog i ličnog oružja –

Marko Savković

U svetu se godišnje proizvede sedam miliona komada „oružja koje može da nosi pojedinačni borac ili lako vozilo, i koje ne zahteva ozbiljnu logističku podršku i održavanje“*. Od toga se jedna četvrtina, vredna milijardu dolara, „obrne“ u ilegalnim transferima.

Pre pet godina donet je „Program akcije Ujedinjenih nacija“. On je države politički obavezao da usvoje rešenja koja bi na kvalitetniji način nego do sada regulisala ovu oblast. Istraživanje tima „Zagrizi metal“, koje ćemo kasnije u tekstu predstaviti, pokazuje da rezultati primene rešenja predviđenih „Programom akcije“ nisu zadovoljavajući. Osim toga, borba koju deo međunarodne zajednice vodi protiv proliferacije lakog i ličnog oružja doživela je ovog leta još jedan neuspeh.

Pod pokroviteljstvom UN održana je, od 26. juna do 7. jula 2006. godine, „Konferencija o pregledu mera usvojenih u borbi protiv proliferacije lakog i ličnog oružja“. Konferencija, tokom koje je analiziran (ne) postignuti napredak u primeni „Programa“, nije rezultirala usvajanjem rezolucije. Tako je propuštena, prema rečima Rebeke Peters, direktorke Međunarodne akcione mreže za kontrolu oružja (IANSAC), „do sada najbolja prilika da se smanji cena proliferacije plaćena izgubljenim životima“.

U tekstu koji sledi pažnju ćemo najpre posvetiti problemu proliferacije lakog i ličnog oružja i posledicama koje ona izaziva. Zatim ćemo analizirati fenomen „brokeringa“ i pokazati svu

kompleksnost posredovanja u nezakonitom transferu lakog i ličnog oružja. Konačno, razmotrićemo neuspeh međunarodne zajednice i pojedinačnih država u pokušajima da reše problem proliferacije.

Proliferacija i njene posledice

Proliferacija lakog i ličnog oružja rezultira raznim posledicama vrlo različitim, ali međusobno veoma povezanim. Svakoga dana u svetu 847 dece, žena i muškaraca bude ubijeno ilegalnim lakim ili ličnim oružjem. Broj onih koji nastradaju od oružja uvezenog na osnovu falsifikovane deklaracije, u sanduku na kome nema imena proizvođača ni serijskog broja, dostići će do kraja godine cifru od 300.000. Samo je u Kongu, od 1994. godine do danas, umrlo između tri i četiri miliona ljudi, bilo tako što je direktno izloženo nasilju, bilo usled bolesti i gladi koji su prateći efekti konflikata. Zahvaljujući proliferaciji, povećava se mogućnost da nasilje nad decom i ženama ima fatalan ishod. Na primer, u Čikagu je stopa smrtnosti maloletnika izazvana lakim i ličnim oružjem, uprkos trendu opšteg smanjenja, uvećana za čak 131 procenat. Takođe, tri četvrtine silovanja u izbegličkom kampu Dadab, u severnoj Keniji izvršili su naoružani napadači.

Proliferacija je najintenzivnija u nerazvijenim delovima sveta, koji su pogođeni ratom. Tamo oružje, na primer, „kalahnikov“, predstavlja kapital koji se može unovčiti ili zameniti za hranu i odeću. Uz to, oružje koje preostaje nakon sukoba brzo se preliva u drugu konfliktnu zonu. Tamo ga kupuju svi, od očeva koji žele da zaštite svoje porodice od suro-

* Definicija lakog i ličnog oružja Centra za kontrolu lakog naoružanja u Jugoistočnoj Evropi (SEESAC)

vog okruženja „propale države“, pa do pojedinaca koji ga, tražeći „argumente“, koriste u političkoj borbi. Predstavnici Odeljenja za međunarodni razvoj Vlade Velike Britanije, u izveštaju iz 2003. godine pod naslovom „Hvatanje u koštac sa siromaštvom putem smanjenja oružanog nasilja“, navode da je ovo oružje „retko uzrok konflikta, ali ga opšta dostupnost pretvara u silu koja ubrzava konflikt, čineći manifestacije nasilja smrtonosnijim“.

U izveštajima specijalizovanih organizacija se sve češće analiziraju posledice koje proliferacija ima na očuvanje mira, korišćenje prirodnih bogatstva jedne zemlje, pa čak i na pojedinačne grane privrede. U Darfuru su, u jesen 2005. godine, grupe naoružane lakim i ličnim oružjem na povlačenje naterale veći deo od 11.000 humanitaraca. „Revolucionarni ujedinjeni front“ Sijera Leonea zaradio je desetine miliona dolara iskopavanjem dijamanta, koje je kasnije uložio u kupovinu oružja i municije na crnom tržištu. Prihodi koje afričke zemlje pogođene konfliktom imaju od turističke industrije prepolovljeni su tokom devedesetih godina dvadesetog veka.

Brokering

Prema četvrtom izdanju „Rečnika termina i skraćenica iz oblasti lakog i malokalibarskog naoružanja“ Centra za kontrolu lakog naoružanja u Jugoistočnoj i Istočnoj Evropi (SEESAC), broker upoznaje prodavca i kupca „u zamenu za novčanu nadoknadu ili neku drugu uslugu“, nabavlja lako i lično oružje i, na kraju, organizuje transfer. Kao osoba koja ima iskustvo i prave veze, on se pojavljuje kao posrednik u ilegalnoj trgovini. Sve aktivnosti koje broker preduzima sa teritorije treće zemlje, u nameri da transfer oružja između lica u različitim zemljama postane moguć, čine brokering.

Prema istraživanju „Zagrizi metal“, koje su napravili predstavnici organiza-

cija International Alert, Saferworld, IANSA i Centra za međunarodnu saradnju i bezbednost Univerziteta u Bredfordu, brokering je sankcionisan u svega 37 od ukupno 184 zemlje, koliko je ovim istraživanjem obuhvaćeno.

Posledice nezakonitog posredovanja su se prvi put našle u središtu pažnje 1995. godine, i to zahvaljujući izveštaju Međunarodne istražne komisije UN. Ova komisija je trebala da pronađe dokaze „prodaje i doturanja oružja i materijala nekadašnjim snagama vlade Ugande“, kojima je kršeno nekoliko rezolucija Saveta bezbednosti. U panel-diskusiji Ženevskog foruma, decembra 1998. godine, nekadašnji član Komisije Erik Berman priznao je da su „imali malo uspeha u otkrivanju pojedinačnih slučajeva prodaje oružja“, ali da su, ipak, bili otkriveni određeni trendovi. Najpre, oružje koje se prodaje po pravilu predstavlja višak koji dolazi iz Istočne Evrope. Zatim, prebacuju ga nepoznate ili fiktivne firme, poput „Kinteksa“ iz Bugarske. Najzad, krajnji korisnici ovog oružja su paravojne formacije, kao što je to „Božija armija otpora“ u Ugandi.

Međutim, tek je slučaj Leonida Ifimoviča Minjina pokazao koliko je problem brokeringa složen. Minjin se obogatio prodajući višak oružja koji je nakon završetka Hladnog rata preostao u ukrajinskoj vojsci. Nakon što je lišen slobode, avgusta 2000. godine, otkriven je njegov *modus operandi*. Pregledom pronađenih dokumenata istražitelji UN susreli su se sa kompleksnošću infrastrukture koju je pritvorenik izgradio. Niz pojedinaca, uključujući i službenike državnih administracija, kao i službenike stvarno postojećih, ali i fiktivnih kompanija, učestvovalo je u infrastrukturi neophodnoj da bi ilegalni transfer oružja bio izvršen. Brokери koriste rupe u zakonu i vešto izmiču nadležnosti jurisdikcija različitih država. Na primer, ako se sedište firme nalazi u jednoj zemlji, novčana transakcija će biti izvršena u drugoj, oružje kupljeno

u trećoj i, najzad, prodato u četvrtoj zemlji. Zbog toga je italijanskom tužilaštvu bilo potrebno čak godinu dana da pronađe zakonski osnov neophodan da bi Minjin ostao iza rešetaka. Najzad, italijanski Parlament doneo je akt kojim se kao krivično delo proglašava kršenje embarga na uvoz oružja koji su propisale UN. Direktno je primenjena međunarodna obaveza sa kojom se država Italija saglasila. Prvi put, kao osnov za krivično gonjenje, nije zahtevano postojanje odgovarajućeg propisa u nacionalnom zakonodavstvu.

Ipak, navedeni primer treba uzeti sa rezervom. Italijanski Parlament ne bi usvojio pomenuti akt da je postojao adekvatan zakon kojim je regulisana materija trgovine oružjem. Italijanski „Zakon o kontroli oružja“ iz 1990. godine predstavljao je primer zakona koji ostavlja mogućnost brokerima da nesmetano rade. U njemu je načinjena razlika između „vojnog“ oružja, pod kojim se podrazumeva teško naoružanje (poput tenkova, artiljerijskog oruđa ili aviona), i „civilnog“ oružja, pod kojim se podrazumevalo lako i lično oružje. Dok je izvoz potonjeg tretiran jednako, recimo, izvozu poljoprivrednih proizvoda, dotle je u slučaju izvoza „vojnog“ oružja zahtevano podnošenje posebne prijave. U njoj treba navesti tip i vrednost oružja, iznos sume koja će biti isplaćena posredniku, te imena posrednika i krajnjeg korisnika.

Neadekvatni tretman brokeringa, smatramo, predstavlja samo manifestaciju većeg problema. U ovom trenutku ne postoje univerzalno prihvaćeni, pravno obavezujući standardi koje bi svaka zemlja primenjivala da spreči ilegalni transfer oružja.

Neuspeh pojedinačnih država i međunarodne zajednice

Države koje bi trebalo da budu nosača snaga u borbi protiv proliferacije lakog i ličnog oružja ne čine dovoljno

da bi je sprečili. Na primer, u čak 65 od ukupno 184 zemlje, koliko je obuhvaćeno istraživanjem u projektu „Zagrizi metal“, trgovina ovim oružjem nije definisana kao krivično delo. Autori ovog istraživanja upozoravaju i na druge značajne propuste koje su učinile ove države. Nacionalne strategije, koje su preduslov sistematske borbe protiv proliferacije, usvojene su u svega 20 zemalja. Upadljiv je i podatak da je, od usvajanja „Programa akcije“ 2001. godine, samo jedna država našla za shodno da Odeljenje za pitanja razoružanja UN jednom godišnje izveštava o tempu i rezultatima primene mera koje su „Programom“ predviđene.

U danima koji su prethodili „Konferenciji o pregledu“, predstavnici civilnog društva i specijalizovanih agencija UN zahtevali su ustanovljenje univerzalnih standarda koji će biti primenjivi kako na legalnu, tako i na ilegalnu trgovinu oružjem. U osnovi ovog zahteva nalazi se argument da legalno tržište zapravo predstavlja originalni izvor ilegalne trgovine oružjem. Međutim, na Internet prezentaciji „Konferencije o pregledu“ napisano je da „cilj Programa akcije nije da se smanji legalna trgovina lakim i ličnim oružjem, već da pomogne da se smanji i eliminiše ilegalna trgovina. Prerogativ je svake države da zakonski uredi pravo njenih građana na nošenje oružja.“

Tokom dve nedelje trajanja konferencije, delegati iz svega tri članice UN pokrenuli su inicijative koje bi, u nekom smislu, mogle predstavljati inovaciju u odnosu na rešenja ponuđena „Programom akcije“. Predlog Velike Britanije – „Inicijativa za kontrolu transfera“ – bio je zasnovan na priznanju da je neophodno da države uspostave bližu saradnju prilikom kontrole transfera. Takođe, u ovom predlogu postavljeno je pitanje izdavanja izvoznih dozvola, što države obavezuje da primene strože nacionalne propise i stvore

efikasniji sistem licenciranja posrednika. Kenija je u svom predlogu ponudila finalizaciju „Inicijative iz Najrobija“, koju su aprila ove godine podržali predstavnici jedanaest zemalja, uključujući i Veliku Britaniju. U tri poglavlja su navedeni kriterijumi koji prilikom izvoza oružja moraju biti uzeti u obzir. Kao osnovni preduslov navedena je formulacija: „Odobrićemo transfer oružja samo ako postoji zvanična saglasnost svih država (države uvoza, države izvoza, države tranzita, države preko čijih se teritorijalnih voda vrši transfer) u skladu sa odgovarajućim nacionalnim zakonima.“ Kanada je predložila da, umesto sastanaka koji se održavaju svake dve godine, budu osnovane radne grupe. One bi stalno zasedale i razmatrale opšti status primene mera predviđenih „Programom akcije“, skladištenje i uništavanje oružja, regulativu i procedure, kao i saradnju država.

Predsedavajući, odnosno ambasador Sri Lanke Prasad Kariyavasam predložio je delegatima država učesnica, najpre 27. juna a zatim i 3. jula, nacрте konačne rezolucije. Da se „Konferencija o pregledu“ ne bi završila izglasavanjem rezolucije, postarao se princip konsenzusa. Zašto je to bilo tako, moguće je otkriti uvidom u „Kompilaciju predloga i amandmana upućenih predlogu predsedavajućeg“, koja je dostupna i nalazi se među zvaničnim dokumentima izloženim na Internet prezentaciji Konferencije. Napominjemo da identitet autora amandmana u „Kompilaciji“ nije naveden.

Najpre, iskorišćena je svaka prilika da jezik rezolucije bude ublažen. Umesto formulacije da su države „rešene da preduzmu“ aktivnosti, predlagana je formulacija „složile su se da razmotre“. Ostalo je, potom, nejasno i to da li posedovanje ličnog i lakog oružja ulazi u zahvat rezolucije. Formulacija

koja ima izuzetan značaj – „da spreče prelivanje legalno nabavljenog oružja na ilegalno tržište“ – izbačena je iz predloga. Umesto nje, predložena je mlaka preporuka „da se države ohrabre, da usvoje takve zakone [...] kojima će biti regulisano posedovanje lakog i malokalibarskog oružja“. Najzad, odbačen je pokušaj predsedavajućeg da kroz nacрте rezolucije provuče „ranije dogovorene globalne principe“. Kao razlog tome prisutni delegati naveli su da je besmisleno govoriti o globalnim principima ako ne postoji dogovor ni oko bazične stvari, kao što je potvrda o krajnjem korisniku, u kojoj je navedena destinacija izvezenog oružja.

Nakon svega...ostaje gorčina

O tome koliko je proliferacija lakog i ličnog oružja razorna svedoči studija Svetske banke i Svetske zdravstvene organizacije. U njoj se kaže da će do 2020. godine više ljudi stradati od povreda izazvanih u konfliktima, nego od malarije i malih boginja zajedno. Nažalost, ovog leta je propuštena još jedna prilika da se države pod okriljem UN dogovore o tome kako će tretirati kako uzroke, tako i posledice ovog globalnog problema.

Pitanje brokeringa biće ponovo razmotreno na prvom sastanku Međuvladine ekspertске grupe u novembru, koja će se okupiti pod okriljem Ujedinjenih nacija. Na kraju treba postaviti i pitanje šta se desilo sa Leonidom Minjinom. On je septembra 2002. godine, usled nepostojanja osnova za dalje krivično gonjenje, pušten je iz pritvora odlukom Vrhovnog suda Italije. Ako je za utehu, zbog posedovanja krijumčarenih dijamanta kažnjen je sa nešto više od 50 hiljada evra.

Autor je istraživač u Beogradskoj školi za studije bezbednosti

Žene u vojsci

Dve međunarodne konferencije koje su na visokom nivou nedavno održane u Srbiji i Bugarskoj pokazale su da u ove dve zemlje postoje značajne razlike u statusu žena u vojsci. U aktivnoj službi u Vojski Srbije angažovana je 181 žena, što predstavlja 0,3% ukupnog sastava, dok je u Bugarskoj vojsci angažovano 2.858 žena, tj. 9,5 % ukupnog sastava. Od njih se 37 nalazi u mirovnim misijama. Zastupljenost žena u aktivnom sastavu Vojske Srbije će u budućnosti sigurno biti promenjena, pošto na Vojnoj akademiji od školske 2007/2008. godine počinje školovanje prve klase žena oficira.

Često se zaboravlja da su žene širom sveta prisutne u skoro svim oružanim snagama, čak i kao borci gerilskih vojski i teroristi samoubice. Zastupljenost žena u vojskama

zemalja članica NATO u proseku iznosi oko 10%. U Evropskoj uniji nacionalne vlasti samostalno odlučuju o učestvovanju žena u borbenim jedinicama. Razlike postoje, pa su tako u Norveškoj i Danskoj sve jedinice otvorene za žene, dok je u Poljskoj i Grčkoj ženama zakonom zabranjena svaka borbeno-funkcija.

Sistematsko uključivanje žena u vojske zemalja Zapadnog Balkana nalazi se u početnim fazama, a podaci o prisustvu žena u sektoru bezbednosti ovih zemalja nisu sistematičniji. Potreba da žene budu brojnije u oružanim snagama proizilazi ne samo iz činjenice da one čine značajan procenat stanovništva, već i iz toga što osobine koje zahtevaju sva vojna zanimanja – integritet, moralna hrabrost i odlučnost – nisu povezane sa polom.

Ekološka pretnja bezbednosti

Ekološke pretnje bezbednosti nastaju kao posledica neznanja i/ili lošeg upravljanja prirodnim resursima, kao posledica namerno izazvane štete ili kao posledica kombinacije prirodnih i ljudskih faktora. Ove posledice nekada mogu biti izuzetno teške. Ovog oktobra se to zamalo dogodilo kada se u bugarskom delu Dunava pojavila naftna mrlja dugačka oko 140 kilometara i široka oko 150 metara. Mogućnost da mrlja ugrozi postrojenja nuklearne elektrane Kozloduj u Bugarskoj bila je najopasnija. Na svu sreću do toga nije došlo i ubrzo se naftna mrlja, širine oko 200 metara, pojavila na Dunavu u Rumuniji.

Nadležni u Srbiji konstatovali su da je iz postrojenja Naftne industrije Srbije u Pravu došlo do havarijskog ispuštanja zaga-

đivača u Dunav. Međutim, kako je otkriveno da u mrljama ima i mazuta i nafte, verovatno je da postoje dva zagađivača.

Ministarstvo spoljnih poslova Bugarske poslalo je diplomatske note i zahtev za zvaničnu istragu ovog događaja članicama Dunavske komisije – Austriji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Češkoj, Nemačkoj, Mađarskoj, Moldaviji, Rumuniji, Srbiji, Slovačkoj, Sloveniji i Ukrajini, ali članstvo u ovoj organizaciji pravno ne obavezuje članice u slučaju ekoloških incidenata. Očigledno je da što pre treba definisati mehanizme kojima bi se utvrđivala odgovornost za ekološke accidente. To bi podstakao države da budu odgovornije i da tako preduprede ekološke katastrofe.

Balkanska „polja smrti”

Četvorica radnika Šumskog gazdinstva Vrbanja ušlo je, sredinom oktobra ove godine, u neobeleženo minsko polje na teritoriji Kotor Varoši. Dvojica radnika poginula su na licu mesta, dok su dvojica povređena. U poslednjih mesec dana je na ovaj način u Bosni i Hercegovini poginulo sedam osoba.

Podaci ukazuju na to da minirana područja predstavljaju ozbiljan problem u regionu: od početka devedesetih u

BiH je zabeleženo 4.895, u Hrvatskoj 1.779, a u Makedoniji 68 nesrećnih slučajeva. Za Srbiju i Crnu Goru ne postoje sistematičniji podaci, ali se zna da u ovim državama živi oko 1.500 žrtava neeksploziviranih mina sa nekadašnjih ratnih teritorija. Pored rizika da će doći do civilnih žrtava, zabrinjavajuća je i činjenica da su zagađeni obradivo zemljište, šume i rečni tokovi, što dodatno ugrožava bezbednost građana.

Šansa za intenzivniju bezbednosnu saradnju

Srbija je u septembru ove godine prvi put primljena u jednu od evroatlantskih bezbednosnih inicijativa i tako se za korak približila evroatlantskim integracijama. Srbija, Bosna i Hercegovina, Gruzija i Crna Gora su na Konferenciji ministara odbrane Jugoistočne Evrope (Southeast Europe Defence Ministerial - SEDM), održanoj krajem meseca u Tirani, dobile status države posmatrača u ovoj bezbednosnoj inicijativi. Ona okuplja 11 država, od kojih su sedam članice NATO (SAD, Italija, Grčka, Turska, Slovenija, Rumunija i Bugarska), a četiri članice programa „Partnerstvo za mir“ (Hrvatska, Albanija, Ukrajina i Makedonija), dok Moldavija ima status posmatrača.

Ova regionalna inicijativa ima specifičan cilj. Ona treba da jača bezbednosne kapacitete u regionu, putem sarad-

nje i održavanja dobrosusedskih odnosa. Tokom desetogodišnjeg postojanja, SEDM je razvio programe u nekoliko oblasti – u oblasti sprečavanja proliferacije oružja za masovno uništenje, u oblasti saradnje vojnih industrija, u oblasti istraživanja, u oblasti satelitskog povezivanja vojnih bolnica itd. U okviru inicijative SEDM formirana je i zajednička brigada kopnenih snaga obučениh za prevenciju konflikata i druge mirovne operacije u okviru mandata UN ili OEBS. Ova brigada deluje pod vođstvom NATO i EU, pa je tako bila angažovana i u okviru ISAF u Avganistanu, od februara do jula ove godine. Učestvovanje u aktivnostima SEDM biće novoprimljenim posmatračima ove inicijative dodatni podsticaj prilikom reforme sektora bezbednosti.

Dileme antiterorizma

Jedan putnik je ovog septembra na aerodromu Kenedi u Njujorku bio neprijatno iznenađen kada je pre ulaska u avion na zahtev policije morao da presvuče majicu! Obrazloženje je bilo da natpis na njoj uznemirava putnike. Na majici je, naime, pisala parola “Mi nećemo ćutati”, i to na arapskom i engleskom jeziku. Putnik je bio poreklom sa Bliskog Istoka.

Teroristički napadi 11. septembra 2001. godine doveli su do toga da shvatanje bezbednosti bude izmenjeno. Nepredvidivost ovakvih akata i snažne emocionalne reakcije javnosti očitо produbljuju dilemu povodom toga šta sve može biti bezbednosni problem i kako je najbolje reagovati.

Tako se u avgustu ove godine pokazalo da čak i unošenje u avion bilo kakve tečnosti, gela ili aerosola koji se nalazi u ličnom prtljagu može biti pretnja. Zato se sada putnicima u EU i SAD

dopušta da u avion uđu samo ako nose manje od 100 mililitara tečnosti, jer se tom količinom ne može izazvati eksplozija. U borbu protiv terorizma se, početkom septembra, uključila i Generalna skupština UN, usvojivši strategiju kojom, između ostalog, predviđa i formiranje baze podataka o incidentima prouzrokovanim biološkim materijalima.

Međutim, neki konkretniji potezi u ovoj borbi otvaraju i nove nedoumice. Takav je slučaj sa tek usvojenim američkim Zakonom o vojnim sudovima, po kome se osumnjičeni za terorizam mogu ispitivati tehnikama vrlo bliskim torturi. Efikasnost u borbi protiv terorizma je, svakako, poželjnija nego ikad. Ostaje, međutim, nerešen problem zloupotrebe ovih mera, što bi moglo dovesti do nepoštovanja dostojanstva osumnjičenih, koje je garantovano Ženevskom konvencijom.

Tabu, bezbednost i demokratija

Filip Ejdus

Koliko daleko u demokratskom društvu sme otići javni razgovor o pitanjima koja su važna za opstanak, bezbednost, nacionalni interes i suverenitet političke zajednice? Postavlja se pitanje gde se završava pravo svakog građanina da o ovome otvoreno govori, a gde počinje priča o zabranjenim temama o kojima svoje mišljenje smeju iznositi samo „legitimni“ tumači nacionalnog interesa i „ovlašćeni“ zaštitnici nacionalne bezbednosti.

U autoritarnom društvu, za kažnjavanje onih koji se o ovu granicu ogreše zadužen je aparat državne represije. Načelno posmatrano, u demokratskom društvu niko ne bi smeo da bude sankcionisan zbog načina na koji misli i govori o javnim poslovima. Međutim, i demokratija ima svoje tabue, jedino što glavni metod cenzure nije državna represija, već je to autocenzura. Iz straha da na sebe ne navuku ono što se kod primitivnih naroda zove „teška bolest“, a u modernim društvima marginalizacija, građani izbegavaju da povrede tabu i javno kažu ono što privatno misle.

Osnovni argument ovog teksta jeste da je takva autocenzura pogubna ne samo za demokratiju, već i za poimanje i zaštitu bezbednosti države i pojedinca. Jedan od preduslova postizanja i očuvanja bezbednosti za sve jeste da se o njoj slobodno i demokratski razgovara.

Tabu Izraela u SAD

Dugo je izraelsko pitanje predstavljalo jedan takav tabu u američkoj javnosti. Čak takav da se i u Izraelu slobodnije moglo polemisati o političkoj, ekonomskoj i vojnoj podršci koju jevrejska država dobija od SAD. Svako ko bi kritikovao ovu podršku, bio bi najpre osuđen za antisemitizam, a zatim i isključen iz

političkog, odnosno akademskog „mejnstrima“. Time je stavljana tačka na svaku dalju debatu. Međutim, dva ugledna profesora međunarodne politike, Džon Miršajmer sa Čikaškog univerziteta i Stiven Volt sa Univerziteta Harvard, nedavno su načela ovaj, kako ga je pokojni Edvard Said nazvao, „poslednji američki tabu“.

U tekstu „Izraelski lobi“, objavljenom u martu ove godine u *London Review of Books*, i to nakon što je američki izdavač odbio da ga objavi, ova dva istaknuta pripadnika realističke škole mišljenja, problematizovala su podršku koju Izrael dobija od SAD. Polazna pretpostavka njihovog argumenta je da se izuzetna američka podrška ovoj zemlji niti može razumeti sa stanovišta američkog nacionalnog interesa, niti može opravdati sa moralnog stanovišta. Najpre, ona olakšava američkim neprijateljima i islamskim fundamentalistima da steknu široku narodnu podršku suprotstavljanju američkoj globalnoj dominaciji. Zatim, takva spoljna politika utiče na otuđenje i destabilizaciju država od kojih zavisi snabdevanje SAD naftom, kao i umerenih bliskoistočnih režima, koji su najznačajniji američki saveznici u globalnom ratu protiv terorizma. Takođe, Miršajmer i Volt tvrde da su invazija na Irak 2003. godine i sve intenzivniji pritisci na Iran povodom njegovog nuklearnog programa učinjeni u ime bezbednosti Izraela, a na štetu američkih interesa. Osim toga, autori kritikuju Ameriku što toleriše izraelski nuklearni arsenal, jer to podstiče nuklearnu proliferaciju u regionu i šteti globalnom kredibilitetu njene spoljne politike. Konačno, moralni argument za izuzetnu pomoć Izraelu, a na štetu Palestinaca, gubi svoju snagu u svetlu duge

istorije izraelskih zločina, tvrde ova dva autora koja, uzgred, sebe nazivaju filosemitima.

Miršajmer i Volt kao ključ za razumevanje ovog odstupanja spoljne politike SAD od nacionalnih interesa navode dejstvo izraelskog lobija. Oni tvrde da lobi, čiji je glavni deo Američko-izraelski odbor za javne poslove (AIPAC), koristi dve strategije kako bi postigao svoje ciljeve. Jedno je uticanje na centre odlučivanja kao, na primer, u slučaju američke invazije na Irak. Druga strategija je kontrolisanje debate o Izraelu u američkom javnom životu i obezbeđivanje imuniteta proizraelskoj američkoj spoljnoj politici u odnosu na bilo kakvu kritiku. Sredstva kojima se lobi u tom cilju koristi idu od manipulisanja medijima, preko stigmatizovanja antisemitskim etiketama svakoga ko se sa takvom politikom ne slaže, pa sve do pružanja finansijske podrške njihovim političkim konkurentima.

Tekst je, kao što su autori i sami predvideli, izazvao burne reakcije. Tako su određeni krugovi kritikovali ovaj članak, tvrdeći da je antisemitski, necivilizovan, politički zapaljiv i neodgovoran. Osim toga, tekst je kritikovan i kao nedopustivo monokauzalan, s obzirom na to da za razumevanje američke spoljne politike prema Izraelu nije dovoljno uzeti u obzir samo uticaj jednog faktora, u ovom slučaju izraelskog lobija. Pored njega, kako kritičari tvrde, u osnovi takve politike stoje još i američki strateški i strukturni ekonomski interesi, borba za profit naftnih kompanija i vojnoindustrijskog kompleksa, kao i istorijsko-kulturne veze dve zemlje.

Bez obzira na (ne) utemeljenost ovih kritika, tekst Miršajmera i Volta je značajan, jer je otvorio diskusiju o pitanju koje je dugo bilo tabu tema, a koje je značajno ne samo za nacionalne interese SAD, već i za globalnu bezbednost. Tekst je napisan veoma odmereno, a izneti argumenti potkrepljeni su brojnim dokazima. Zbog toga optužbe da je tekst napi-

san u stilu antisemitskih teorija, koje navodno razotkrivaju kabalističku „zaveru sionskih mudraca“, ne stoje. Naprotiv, verovatno najbolji način da sa izraelskog lobija bude skinuta takva senka sumnje i mistike jeste da se o njegovim aktivnostima transparentno, slobodno i kritički diskutuje.

Tabu Kosova i Metohije u Srbiji

U Srbiji, takođe, postoji niz važnih društvenih, a tabuiziranih problema. O njima se ne može slobodno govoriti, jer to sobom nosi rizik javne marginalizacije, pa čak može dovesti i do fizičkih pretnji onome ko se usudio da o tome prozbori. Lista takvih problema je dugačka i uglavnom uključuje osetljive teme odgovornosti i ratnog nasleđa Srbije. Međutim, tabu tema koja se po svom značaju, kao i po nedostatku otvorene rasprave daleko ističe u odnosu na sve ostale jeste tema Kosova i Metohije (KiM). Namera autora ovog teksta nije da povuče potpunu paralelu između ovog pitanja i problema američke podrške Izraelu. KiM je formalno sastavni deo Srbije i od centralnog je značaja za srpski nacionalni identitet, dok Izrael nema takav status u SAD. Ono što jeste namera autora je da ukaže na značajne sličnosti u javnom tretmanu ovih osetljivih pitanja.

Prvo, u Srbiji ne postoji racionalna debata o srpskim nacionalnim interesima u vezi sa KiM. Ako postoji nešto oko čega se elite sa celokupnog političkog spektra slažu, to je da Kosovo predstavlja neotuđivi deo Republike Srbije. Istovremeno, one jednoglasno odbijaju da građanima javno saopšte ono što im međunarodna zajednica već uveliko nagoveštava, a to je da će Kosovo biti, na ovaj ili na onaj način, međunarodno priznata, nepodeljena i nezavisna država. Ipak, sluteći kakav će biti ishod pregovora, srpske vlasti već pripremaju teren da svoju borbu protiv realnosti nastave u nedogled. Tako, član 114 predloga novog Ustava predviđa da se predsednik Republike Srbije, prilikom stupanja na

dužnost, građanima zakune „da će sve svoje snage posvetiti očuvanju suverenosti i celine teritorije Republike Srbije, uključujući i KiM kao njen sastavni deo“. Nejasno ostaje to da li srpski političari svesno žrtvuju realističnost spoljne politike u ime opstanka na vlasti ili stvarno veruju da će Kosovo jednog dana ponovo biti pod srpskom kontrolom.

Drugo, slično kao i kod kritikovanja proizraelske politike SAD, svako javno postavljanje ovakvih pitanja u Srbiji etiketira se kao izdaja i kažnjava odstranjivanjem iz političkog „mejnstrima“. Setimo se, na primer, simboličnog javnog linča i ostrakizma koji je doživeo Goran Svilanović nakon što je u aprilu 2005. godine potpisao izveštaj Međunarodne komisije za Balkan, u kome se predviđa fazna nezavisnost KiM. U očekivanoj ofanzivi „patriotskog bloka“, najviše ukusa pokazao je Pokret snaga Srbije lepljenjem postera na kojima je Svilanoviću „montirao“ albansko keče. Nije ga poštedela čak ni stranka na čijoj je listi bio izabran 2003. godine za poslanika republičkog parlamenta. Tako ga je predsednik Boris Tadić, u strahu da Svilanović ne prenese „tešku bolest“ na njega i na celu Demokratsku stranku, prijateljski zamolio da izađe iz njihovog poslaničkog kluba. Nakon toga niko se, osim nekolicine političara čije se stranke bore za to da pređu cenzus, nije usudio da javno prihvata nezavisnost KiM. Ukratko, kao što je to tačno primetio Teofil Pančić, ukoliko u Srbiji želite da budete poštovani član zajednice, a posebno ako se bavite politikom, nije dovoljno da ignorišete stvarnost o Kosovu, već morate i da je ritualno poričete.

U Srbiji se o KiM čuti kao da vreme radi u korist njenih interesa. Međutim, vestfalijanski principi suverene jednakosti i nepovredivosti državnog suvereniteta na kojima počiva međunarodno pravo nalaze se u dubokoj krizi, koja teško da će biti razrešena u korist nacionalne države. Ishod naročito ne može ići u korist jedne male, a doskora i autoritarne države otpadnice, koja nije mogla da zaštiti sve svoje građane, kao što je Srbija. Pored

toga, geopolitičko kockanje na kartu globalne stabilnosti i ravnoteže snaga u cilju unapređenja sopstvenih interesa poslalo je Miloševića u Haški tribunal, a srpski narod na dno posthladnoratovske istorije.

Ako ne prizna nezavisnost, a ne namerava da ide u rat, šta Srbiji od političkih sredstava preostaje u odbrani svoje teritorije? Da li bi nepriznavanje i ekonomska izolacija KiM povećali bezbednost kosovskih Srba? Da li je u interesu Srbije više to da KiM bude neuspela država iz koje u Evropu, preko Srbije, prelaze organizovani kriminal i terorizam ili ipak to da ona postane stabilna, partnerska i demokratska država? Konačno, postavlja se pitanje kako će stalno prisustvo kosovske mantre uticati na demokratske procese u Srbiji. Nacionalističkim snagama korišćenje ove mantre odgovara, jer tako trajno polarizuju politički život, i to ne po socijalno-ekonomskom, već po „patriotskom“ ključu, pa shodno tome i lako emotivno manipulišu biračima.

Rušenje tabua

Henri Miler je napisao da se, kad god se neki tabu sruši, dogodi nešto dobro, vitalizirajuće. Zbog toga je dobro to što je tekst Miršajmera i Volta ozbiljno naćeo tabu Izraela u SAD. Sada je samo pitanje vremena kada će se to, u pozitivnom smislu, odraziti i na politiku SAD prema Bliskom istoku. Nažalost, u Srbiji se novim Ustavom nedodirljivost kosovskog tabua pretvara u ustavnu obavezu građana. Ovo ritualno institucionalizovanje kolektivnog samozavaravanja može imati katastrofalne posledice po nacionalne interese Srbije i po bezbednost svih građana i država u regionu. Trenutna politička elita tako propušta još jednu priliku da Srbiju probudi iz kosovske hipnoze i da joj pomogne da redefiniše svoj identitet kako bi napokon izašla iz dugog balkanskog 20. veka.

Autor je istraživač u Beogradskoj školi za studije bezbednosti

NATO – politika “izuzetaka”

Jelena Petrović

Srbija, Crna Gora i Bosna i Hercegovina bi mogle biti uslovno primljene u Program partnerstvo za mir”, izjavio je ambasador Bosne i Hercegovine pri NATO Sven Alkalaj, u avgustu 2006. godine za list „Dnevni avaz”. Po njegovoj proceni, do formalnog prijema bi moglo doći već na samitu šefova država i vlada članica NATO, koji će biti održan u Rigi, 28. i 29. novembra ove godine. Ambasador Alkalaj smatra da bi uslovno članstvo moglo biti realizovano na dva načina: ograničenim ili punopravnim učestvovanjem u programu „Partnerstvo za mir”. Razlika bi bila bi samo u datom ili uskraćenom pravu glasa „uslovnoj” članici, kojoj bi bio postavljen izvestan vremenski rok za ispunjenje određenih političkih uslova (za Srbiju to je hapšenje i ekstradicija Ratka Mladića). Za državu koja ne bi poštovala rok, posledica bi verovatno bila isključenje iz Partnerstva.

Prijem bez prethodno ispunjenih zahteva ne bi bio presedan u NATO politici partnerstva, ali ni i u opštoj politici proširenja Alijanse. Novinu bi predstavljalo samo uspostavljanje nove forme, odnosno mogućnost uslovne saradnje u okviru programa „Partnerstvo za mir”.

Naime, pokazalo se da je prilikom odlučivanja o prijemu novih država u NATO ili u Partnerstvo, značajniji strateški argument (*strategic rationale*), nego samo ispunjavanje preduslova. Uz argumente koji idu u prilog ovoj tvrdnji, pokušaćemo da prikažemo i moguće scenarije i posledice koje bi Srbija imala zbog ovakvog načina odlučivanja u NATO.

Otkako je 1994. godine ustanovljen program „Partnerstvo za mir”, kriterijumi

za prijem nisu određeni nijednim dokumentom, već zavise od političke odluke članica. Za svaku državu pretendenta se uslovi, koji najviše zavise od procene njenog strateškog značaja za NATO, određuju *ad hoc*. Strateška procena počiva na *cost-benefit* analizi značaja koji položaj konkretne države može imati za NATO, kao i na analizi mogućnosti države da doprinese misijama NATO. NATO nema formalnu obavezu da brani teritoriju države partnera (država može zamoliti NATO za pomoć, ali to ne znači da će tu pomoć i dobiti). Najčešći vid vojne saradnje između država partnera i NATO je učestvovanje u tzv. misijama projektovanja moći (*power projection*), te se korisnost članica Partnerstva procenjuje i sa tog aspekta. Ulaškom u NATO, države se obavezuju da će čuvati demokratsko uređenje, slobodu i poštovati principe međunarodnog prava. Odatle najčešće proističe zahtev da države aspiranti pre prijema u Partnerstvo treba da dostignu određen nivo demokracije i vladavine prava (mada, videćemo kasnije, ovaj uslov ne mora uvek biti ispunjen). Ipak, do sada se nije dogodilo da neka država bude uslovno primljena u program „Partnerstvo za mir”.

Kada je i zašto NATO “zažmurio”?

Svaka evropska država može biti pozvana u članstvo jednoglasnom odlukom članica NATO, a na osnovu člana 10 Vašingtonske povelje. Preduslovi za prijem u punopravno članstvo Alijanse formulisani su 1995. godine, u Studiji o proširenju NATO. Ekonomski

preduslov za članstvo u NATO je funkcionalna tržišna ekonomija, a vojni preduslov je mogućnost buduće članice da doprinese NATO. Da bi ispunila politički preduslov, država kandidat mora ostvariti funkcionalan demokratski politički sistem i imati demokratski regulisane civilno-vojne odnose, dok odnos prema manjinama mora biti u skladu sa standardima OEBS.

Sve članice NATO (izuzev Turske), prema istraživanjima političkih i građanskih prava Freedom Haus, ispunjavaju političke preduslove i imaju najviše rezultate (1+1 ili 1+2), te su dobile ocenu „slobodna”. Države kandidati su, bez izuzetaka, uspevale da dostignu ovakvu ocenu pre prijema u članstvo. Međutim, države kandidati bi, u trenutku stupanja u članstvo, trebalo da imaju i realni bruto nacionalni proizvod (BNP) *per capita* približan onom koji ima članica NATO sa najnižim BNP. U poslednjem krugu proširenja, kada su Bugarska, Estonija, Letonija, Litvanija, Rumunija, Slovačka i Slovenija primljene u Alijansu, Turska je imala najniži realni BNP *per capita* unutar NATO (3.328\$, prema Servisu za ekonomska istraživanja SAD, 2004. godine). Manji realni BNP *per capita* od Turske imale su i Rumunija i Bugarska (2,021\$ i 2,098\$). Ispunjenje ovog kriterijuma je važno, zato što NATO tako procenjuje procenjuje koliko potencijalna članica može vojno da doprinese Savezu na osnovu učešća troškova odbrane u BNP, kao i veličine i opremljenosti oružanih snaga. Da bi postala član, država kandidat mora izdvajati najmanje 2% BNP, dok bi ona koja na odbranu troši manje od 1,5% BNP mogla da „parazitira” u Alijansi. U NATO su 1999. godine primljene Mađarska, Češka i Poljska. Prema podacima SIPRI, jedina država koja je ispunjavala kriterijum bila je Poljska (2,3%).

Češka je bila nešto ispod praga (1,8%), dok je Mađarska, trošeći na odbranu tek 1,1% BNP, bila ispod granice „parazitiranja”.

NATO procenjuje i to kakav strateški značaj konkretna država može imati za Alijansu. Procenu zasniva na dva osnovna kriterijuma. Prvo procenjuje kvalitet i kvantitet oružanih snaga, a zatim proverava isplativost stvaranja novih granica NATO, moguće rizike koje bi nova članica unela u Alijansu, kao i cenu prijema i prilagođavanja. Pored toga, značajno je i to kakav geografski položaj država aspirant ima u odnosu na glavna područja NATO vojnog angažmana. Slična procena vrši se i prilikom razmatranja kandidature neke države za prijem u program „Partnerstvo za mir”.

Kada se raspravljalo o prijemu Mađarske u NATO, mnogo je značajniji bio njen geografski položaj i to što je, prilikom operacije „Ujedinjene snage” (*Allied Force*), bila voljna da svoj vazdušni prostor otvori za avione NATO, nego činjenica da ona nije ispunila sve potrebne preduslove. Stručnjaci korporacije RAND procenjuju da će NATO na Balkanu biti angažovan barem još deset godina. To lokalnim državama dodaje „težinu” na strateški argument u prilog kandidature. Nestabilnost Kosova, osetljiva bezbednosna situacija u Makedoniji, kao i tenzije u Bosni i Hercegovini čine da se države Balkana visoko kotiraju na listi prioriteta za prijem u NATO. Takav rezon presudio je i prilikom odlučivanja o prijemu Rumunije i Bugarske u NATO 2004. godine. One su primljene iako nisu ispunjavale ekonomski uslov, a često je bio dovođen u pitanje i kvalitet civilne kontrole nad oružanim snagama (studija RAND o proširenju NATO od 2000. do 2015. godine).

S obzirom na to da program „Partnerstvo za mir” ne predstavlja organiza-

ciju već formu saradnje između NATO i države članice i da ne podrazumeva obavezu odbrane teritorije države partnera, nije neobično to da saradnja bude ostvarena iako nisu zadovoljeni unapred utvrđeni formalni kriterijumi. Kada je 1994. godine ustanovljen program „Partnerstvo za mir”, sve države koje su do tada učestvovala u radu Severnoatlantskog saveta za saradnju (formiranog 1991. godine) dobile su bezuslovan poziv da mu se priključe.

Hrvatska, koja je objavila kandidaturu za prijem u Partnerstvo još 1994. godine, primljena je tek šest godina kasnije. Najznačajniji uslovi postavljeni Hrvatskoj bili su sprovođenje Dejtonskog sporazuma (pre svega, obustavljanje vojne pomoći Hrvatima u BiH), povratak izbeglica i saradnja sa Haškim tribunalom. Komisija za ljudska prava UN podnela je Generalnoj skupštini izveštaj o stanju ljudskih prava u Hrvatskoj krajem 1999. godine. U ovom izveštaju Komisija je iskazala nezadovoljstvo zbog broja i brzine povratnika i naglasila da je hrvatska Vlada odgovorna za ovakvo stanje zbog postojanja diskriminatorskih zakona, nezainteresovanosti i nedostatka sudske zaštite. Ocenjeno je da je položaj manjina (naročito srpske nacionalne manjine) nezadovoljavajući. Proces saradnje sa Haškim tribunalom, kao i proces suđenja za ratne zločine okarakterisan je kao nedovoljan, bezrazložno usporen i zasnovan na taktici odlaganja. I pored toga, Hrvatska je 25. maja 2000. godine primljena u program „Partnerstvo za mir”. Odluka o prijemu doneta je godinu dana posle bombardovanja SR Jugoslavije kada je značaj geostrateškog položaja Hrvatske porastao, a rezultati predsedničkih i parlamentarnih izbora održanih u februaru (tri meseca pre odlučivanja o prijemu Hrvatske u Partnerstvo) ocenjeni kao „demokratska promena“. Ovaj

nalaz dat je u završnom kominikeu ministarskog sastanka Severnoatlantskog saveta u Firenci, maja 2000. godine.

Da ne postoje čvrsti kriterijumi, pokazuje i činjenica da su Tadžikistan i Uzbekistan primljeni u Partnerstvo već 1994, odnosno 2002. godine premda ni danas ne ispunjavaju najčešće postavljani uslov koji se odnosi na postojanje demokratskog političkog sistema (prema istraživanjima Fridom Hausa, u poslednjih deset godina, obe države su svrstane u kategoriju neslobodnih). Međutim, prilikom prijema Uzbekistana, glavni argument koji je išao u prilog pozitivnom odgovoru i ne postavljanju uslova bila je činjenica da se ova država nalazi u blizini Rusije (prema studiji RAND, jedina država koju NATO vidi kao mogućeg konvencionalnog neprijatelja). Sem toga, Uzbekistan zajedno sa Kazahstanom i Turkmenistanom, koje su ušle u Partnerstvo iste godine, stvara čvrst blok saradničkih zemalja. Time se NATO geografski približava Rusiji s jedne, a Iranu sa druge strane (državama visokog bezbednosnog značaja za NATO). Tadžikistan je u Partnerstvo ušao 2002. godine. Činjenica da se ova zemlja graniči sa Avganistanom, protiv kog su godinu ranije (a posle terorističkih napada 11. septembra 2001. godine) SAD započele vazдушnu kampanju, bila je važnija od demokracije njenog političkog sistema. Državama srednjoistočnog partnerskog bloka je, verovatno, išla na ruku i činjenica da se nalaze u okruženju Rusije, Kine, Indije i Pakistana (nuklearnih sila).

„Izuzetak” Srbija

Srbija ispunjava najčešći neformalni preduslov za prijem u Partnerstvo, a to je postojanje demokratskog političkog sistema (prema istraživanjima Fridom Haus, ona od 2002. godine spada u kategoriju „slobodnih” država). U toku je

reforma sektora bezbednosti (naročito oružanih snaga), koja se odvija uz pomoć NATO, a radom posebno formirane grupe za reformu odbrane. Sem toga, uz Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru, Srbija je jedina država na Balkanu koja nije ostvarila formalnu saradnju sa NATO putem programa „Partnerstvo za mir”. S obzirom na svoj strateški položaj (u centru Balkana), blizinu „trusnih” zona (Kosovo, Makedonija, BiH), kao i na iskustva iz prethodnih oružanih sukoba i postojanje volje da saraduje sa NATO, ona je dobar kandidat za prijem u Partnerstvo. Međutim, nedovoljna saradnja sa Haškim tribunalom predstavlja i dalje formalnu kočnicu za članstvo.

Novе inicijative u okviru NATO, koje je pred javnost delimično izneo bosanski ambasador Alkalaj, ukazuju na to da ipak postoji ideja o pravljenu još jednog „izuzetka” i da se o njoj govori. Pitanje je samo da li će za prijem u uslovno članstvo biti postavljeni novi uslovi. Interesantno je to što je ova inicijativa pokrenuta pred okončanje pregovora o budućem statusu Kosova, što izaziva bojazan da bi računica u ovom slučaju mogla da bude skuplja za Srbiju. Naime, „cena” prijema Srbije u Partnerstvo mogla bi obuhvatati više od pune saradnje sa Hagom, odnosno od hapšenja i ekstradicije Ratka Mladića, jer bi kao novi preduslov mogao biti postavljen zahtev da Vlada Srbije promeni stav o konačnom rešenju statusa Kosova.

Nerešen status Kosova mogao bi predstavljati veliku smetnju u odnosima Srbije i NATO. Ukoliko bi Kosovo proglasilo nezavisnost uprkos volji srpskih vlasti, a NATO taj korak podržao, nije nemoguće očekivati novo zaoštavanje odnosa između Srbije i Alijanse.

Promena političkog kursa NATO, do koje bi došlo kada bi inicijativa o uslov-

nom prijemu u Partnerstvo bila prihvaćena i ozvaničena, mogla bi izazvati različite promene u javnom mnjenju Srbije, ali i unutar njene političke elite. Srpska javnost, već frustrirana politikom uslovljavanja koju vode EU i NATO, mogla bi donekle biti umirena ovim pomirljivim ustupkom. S druge strane, ukoliko se NATO odluči za to da u slučaju Srbije napravi „izuzetak”, postoji mogućnost da i javnost i političke elite Srbije to protumače kao nedoslednost ili kao umekšavanje, čime bi princip političke odgovornosti bio dodatno kompromitovan. Svakako bi najbolji scenario bio da Srbija prihvati eventualni uslovni prijem u Partnerstvo kao podstrek za dalji trud na napornom putu ka evroatlantskim integracijama. Kada bi se ostvarila mogućnost da srpski predstavnici sednu za sto Evroatlantskog partnerskog saveta, to bi za Srbiju bio ulazak u savremene tokove, odnosno to bi joj omogućilo lakšu razmenu mišljenja i informacija i relativnu ravnopravnost sa drugim državama učesnicama. Uz to Srbija bi, formalizujući odnos sa NATO, olakšala tranzicione procese i reformu sektora bezbednosti.

Šanse da NATO ipak načini „izuzetak” postoje i pored nedavne izjave generalnog sekretara NATO Jap de Hop Shefera da Srbija neće biti primljena u program „Partnerstvo za mir” ukoliko pre toga ne izruči Ratka Mladića. Naime, politika „izuzetaka” postala je tokom protekle decenije „pravilo” u NATO. Srbija ne samo da je ostvarila određeni napredak koji bi trebalo nagraditi, nego joj i njen geostrateški položaj i naizgled nepovoljna politička situacija (nerešen status Kosova) idu na ruku. Ukoliko se inicijativa ikada bude pretvorila u formalnu ponudu, biće to šansa koju ne bi trebalo propustiti.

Autor je istraživač u Beogradskoj školi za studije bezbednosti

Vojne finansije

Marko Milošević

Veliki apetit a kvarni zubi” – tako je Bizmark svojevremeno definisao Italiju. Ova se definicija može primeniti i na Vojsku Srbije danas. Posledice raspada SFRJ, ekonomske krize, odsustvo ulaganja u vojsku i rat 1999. godine doveli su vojsku u užasno stanje. Ima se za hranu i plate, ali za održavanje naoružanja i vojne opreme se nedovoljno izdvaja jer nema odakle. Dok se sa aviona ljušti farba i piloti sa zebnjom sedaju u njih (srećni što im se ukazala prilika da uopšte polete), a vojnici kopaju sa ašovima iz Drugog svetskog rata, dve trećine zaposlenih u vojsci nema rešeno stambeno pitanje.

Strategijom odbrane definisane su misije vojske, a Vlada je odredila veličinu budžeta. Pitanje je na šta se troše te pare i jesu li one dovoljne?

Vojni budžet

Prognoza troškova za projektovanu strukturu sistema odbrane za 2007. i 2010. godinu urađena je po modelu koji predviđa tri kategorije troškova.

Prva kategorija su personalni troškovi i oni podrazumevaju plate i penzije, naknade za prevoz, otpremnine zbog prestanka radnog odnosa ili odlaska u penziju, naknade za odvojeni život od porodice ili uvećanih troškova stanovanja, dodatke zbog obavljanja specifične službe i nagrade.

Drugu kategoriju čine operativni troškovi koji obuhvataju troškove obuke, goriva i maziva, održavanja naoružanja i vojne opreme, ishrane, smeštaja, odeće i obuće, troškove službenih i drugih putovanja, održavanje

zgrada i objekata, energetskih i komunalnih usluga, troškove usluga komunikacija, troškove organizacionih promena u komandama, jedinicama i ustanovama, troškove zakupa zgrada i druge imovine.

Treća vrsta troškova su investicioni troškovi. U njih spadaju troškovi modernizacije postojećeg, razvoja i kupovine novog naoružanja i vojne opreme i izgradnju objekata infrastrukture.

Dosadašnja struktura ovih troškova je približno iznosila 75% sredstava za personalne troškove, 20% za operativne troškove, a 5% sredstava za investicione troškove. Ovakva distribucija sredstava održava vojsku inertnom – podmiruju se personalni troškovi, dok za investicije nema dovoljno. Plan je da se izvrši redistribucija sredstava u okviru vojnog budžeta. Do 2010. godine personalni troškovi bi se smanjili na 60%, umesto dosadašnjih 75%. Operativni troškovi bi trebalo da porastu na 28% do 2010. godine. Za investicije bi trebalo da se odvajaju 10% u 2007. godini, 2010. bi se izdvajalo 12%, dok bi 2015. godine trebalo da dostigne 20%. Budžet vojske nije mali, ali je loše strukturisan.

Sredstva za vojsku se izdvajaju iz budžeta Republike Srbije, ali i iz donacija, prodaje vojne imovine ili iz drugih izvora. Vojni budžet iznosi oko 550 miliona evra (oko 46 504 000 000 dinara), a rebalans budžeta iz septembra 2006. iznosi 2 856 000 000 dinara. U julu mesecu ministar odbrane Zoran Stanković je na konferenciji za štampu saopštio da vojsci nedostaje oko 7,2 milijarde dinara.

Tumačeći Stratejski pregled odbrane, može se doći do zaključka da bi vojne penzije ubuduće trebalo da se isplaćuju iz fonda penziono-invalidskog osiguranja, a ne iz personalnih troškova vojnog budžeta, što bi raste-retilo ovaj budžet. Vojni budžet je 2,5% bruto domaćeg proizvoda (BDP), a ukupan udeo penzija u vojnom budžetu iznosi oko 0,65% BDP. Penzije i doprinosi čine oko 25% vojnog budžeta. Vojska Srbije trenutno ima 17 aktivnih generala, a preko 700 penzionisanih. Na 33 000 zaposlenih u sistemu odbrane dolazi 51 000 korisnika vojnih penzija. Zakonom o vojsci, vojne penzije prate u potpunosti rast vojnih plata. Nedavna povišica plata vojnim licima za 20% dovela je vojsku u nezgodan položaj. Sredstva za plate su obezbeđena rebalansom budžeta, ali zakonski rast penzija vojska mora da pokrije iz svojih sredstava, na uštrb drugih troškova. U Srbiji je rast plata praćen linearnim porastom penzija u iznosu od 25% povišice plate. Srbija je jedna od retkih zemalja u regionu, pored Rumunije, koja vojne penzionere isplaćuje iz voj-

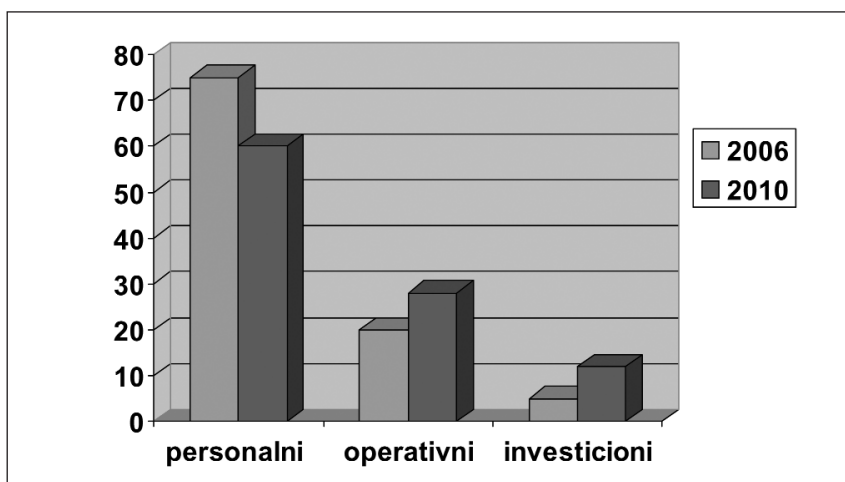
nog budžeta. Ministarstvo unutrašnjih poslova nema stavku u svom budžetu iz koje isplaćuje penzije, već se one isplaćuju iz fonda penziono-invalidskog osiguranja. Uzmemo li u obzir da budžet policije iznosi 2% BDP, a vojske 2,5% BDP, pa od tog budžeta oduzmemo sredstva za penzije iznosa 0,65% BDP, dobijamo da je realni vojni budžet manji od policijskog..

Sadašnji budžet vojske od 2,5% BDP bi od 2009. trebao da se smanji na 2,4% BDP, a očekivani budžet 2010. godine bi u tom slučaju iznosio 74 milijarde dinara uzmemo li u obzir društveni rast od 6%. Masa zarada bi trebala da ostane ista, ali smanjenjem broja pripadnika vojske dobiće se povećanje plata.

Vanbudžetska sredstva

U Stratejskom pregledu odbrane, još uvek neusvojenom dokumentu, tvrdi se da za modernizaciju i nabavku novog naoružanja nema sredstava. Nedavno usvojen Nacionalni investicioni plan omogućio je remont jednog broja aviona i helikoptera, kao

Tabela 1: Struktura troškova VS 2006. -2010.

i izgradnju stanova za zaposlene u sistemu odbrane, za koje nije bilo dovoljno budžetskih sredstava. Neka sredstva se obezbeđuju i iz vojnih prihoda. Oni podrazumevaju prodaju viška naoružanja i vojne opreme, iznajmljivanje kapaciteta i usluga. Ovi vojni prihodi iznose par stotina miliona dinara na godišnjem nivou, ali dobar deo njih je u fazi ugovora ili čeka na naplatu.

Mirovne operacije treba da budu finansirane vanbudžetskim sredstvima. Mi trenutno imamo raspoređeno nekolicinu posmatrača i jedan sanitetski tim, te to ne čini veliku stavku u budžetu Srbije. Angažman u mirovnim operacijama pod zastavom UN plaća delom i ova organizacija, a nije neobičajeno da manje razvijene zemlje, kao partneri u operacijama, dobijaju materijalnu pomoć od razvijenih zemalja. Na taj način je vojska dobila jednu poljsku bolnicu za svoj sanitetski tim.

Donacije čine još jedan izvor prihoda. Njihova nestalnost ne omogućava planiranje na duži rok, već samo ostvarivanje kratkoročnih ciljeva kroz realizaciju konkretnih projekata. Donacije nisu samo finansijske, već mogu biti i u vidu opreme. Tri najveće donacije koje je vojska dobila su računarska oprema u vrednosti 500 000 dolara od Kine u martu mesecu i 1,2 miliona dolara od SAD za civilnu zaštitu u avgustu mesecu. Donatorska konferencija (Southeast Europe Clearinghouse) u junu mesecu obezbedila je dodatnih 4,5 miliona dolara. Sredstva od donacija se ulažu u razne projekte, a jedan od važnijih je projekat „Prisma“ za prekvalifikaciju vojnih lica.

U Strategijskom pregledu odbrane se može naći i ograda od sprovođenja

reformskih zahteva usled nedostatka finansijskih sredstava. U ovom se dokumentu tvrdi: „Na stabilnost finansiranja sistema odbrane negativan uticaj mogu ostvariti dodatni troškovi po osnovu tužbi pripadnika sistema odbrane zbog neisplaćivanja zarada i penzija u skladu sa zakonom“. Plate u vojsci su oko 1,2 puta veće od prosečne zarade u Srbiji, a sadašnji zakon propisuje da vojne plate moraju biti tri puta veće od prosečne, te je značajan broj vojnih lica po ovom osnovu tužio vojsku zbog nepotpuno isplaćenih zarada.

Vojska je kao jedno veliko stovarište hrane koje ima samo jedan mali frižider. E sad, treba odrediti prioritete – šta ide u frižider (za šta ima para), šta se prodaje, a šta će da istruli jer nemamo dovoljno veliki frižider - uzevši u obzir da imamo i vrlo staru hranu koja može da traje još neko kraće vreme. Transformacija društveno-ekonomskog sistema kao i promena bezbednosnog okruženja, nametnule su vojsci potrebu za reformom. Prilagođavajući se novoj situaciji, vojska se smanjuje, menja svoje misije i profesionalizuje svoj sastav. Stav zastupnika načelnika Generalštaba general-majora Zdravka Ponoša je da je cilj vojske transformacija iz socijalne u poželjnu instituciju. Na tom putu mnogo toga treba uraditi, a radikalni rez nije moguće napraviti. Vojska je opterećena dugovima iz prošlosti, pa deo sredstava, koji bi mogli da budu namenjeni investicijama, odlaze na plaćanje dugova. Prioriteti tranzicije su nabavka novog naoružanja i vojne opreme, remont vazduhoplova, ulaganje u modernizaciju, profesionalizacija kadra, odnosno prelazak sa ročnog na ugovorni kadar, kao i učestvovanje u mirovnim operacijama. Ove stavke bi se

mogle nazvati tranzicionim troškovima i predstavljaju ulaganja u reformu vojske.

Tranzicioni troškovi

Hvatajući korak sa NATO, naša vojska nastoji da primeni standarde koji važe u ovoj organizaciji zbog lakšeg integrisanja u sistem kolektivne bezbednosti. Razvijen je „model vojnika za 21. vek“ koji podrazumeva novu uniformu, zaštitnu opremu i lično naoružanje po NATO standardima. Nove uniforme su razvijene od strane lokalne firme i još su u fazi testiranja u jedinicama. „Afera pancir“ – ugovor štetan po vojsku, o nabavci prevelikog broja zaštitne opreme bacila je svetlo na finansijske malverzacije u vojsci. Ono što se u društvu dešavalo, misleći pre svega na burazersku privatizaciju i lažne tendere, desilo se i u vojsci toga društva. Pitanje je kada bi se reagovalo na ovu zloupotrebu da nije bilo unutarpartijskih interesa koji su pokrenuli aferu i doveli do smene ministra odbrane Prvoslava Davinića. Ugovor je predviđao nabavku 63 000 pancirnih prsluka, 59 000 šlemova i 500 jakni za pilote koji bi Vojsku stajali 175 miliona evra. Ovakav posao je bio sumnjiv ako uzmemo u obzir da je sadašnji kontigent duplo manji, sa tendencijom daljeg smanjivanja. Lično naoružanje pretpostavlja NATO standard od 5,56mm i takvu pušku je već razvila „Zastava namenska proizvodnja“, ali za opremanje vojske ovim naoružanjem treba još finansija. Prioritet u nabavci vojne opreme i naoružanja bi trebalo da ima novoformirana specijalna brigada. Ova jedinica predstavlja prvu formiranu od šest brigada projektovanih Strategijskim pregledom odbrane.

U Strategijskom pregledu odbrane se u okviru „vizije vojske 2015.“ godi-

ne naglašava neophodnost nabavke zaštitne opreme za vojnike, opremanje borbenim vozilima točkašima, modernizacija samohodnih artiljerijskih oruđa i razvoj novih tipova municije, kao i unapređenje atomsko-biološko-hemijske (ABH) zaštite. U sferi vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane predviđa se opremanje transportim i borbenim avionima, razvoj centra za kontrolu suvereniteta vazdušnog prostora kao i nabavka raketnog divizionna. Navedeno je i da predviđena sredstva ne omogućavaju nabavku novih vazduhoplova, raketnih sistema, motornih vozila, naoružanja i vojne opreme i finansiranje troškova mirovnih operacija.

Nacionalnim investicionim planom obezbeđeno je za vojsku 30 miliona evra van budžeta, za remont aviona i helikoptera. Time je omogućeno vraćanje u ispravno stanje pet MIG-29 lovaca presretača, čija je uloga u očuvanju vazdušnog suvereniteta zemlje. Ovo je sve što je preostalo od 16 primeraka ovih aviona nabavljenih krajem osamdesetih. Pored ovih aviona, koji su trenutno najmoderniji u našem vazduhoplovstvu, vojska raspolaže i sa avionima MIG-21 koji su znatno stariji i ne mogu adekvatno odgovoriti postavljenim zadacima. Nedavno je, zbog zamora materijala, došlo do pucaanja pilotske kabine tokom leta na jednom od ovih aviona, srećom žrtava nije bilo. Osim MIG-ova, ovaj plan predviđa remont i modernizaciju 2 helikoptera Mi-24, nabavljenih tokom devedesetih. Namena ovih helikoptera je protivoklopna borba a ovo su jedine dve letelice tog tipa koje mogu uspešno odgovoriti na ovaj zadatak. Naime, ovi helikopteri imaju oklop koji ih štiti od protivavionskog dejstva sa zemlje. U ovu svrhu su dosad kori-

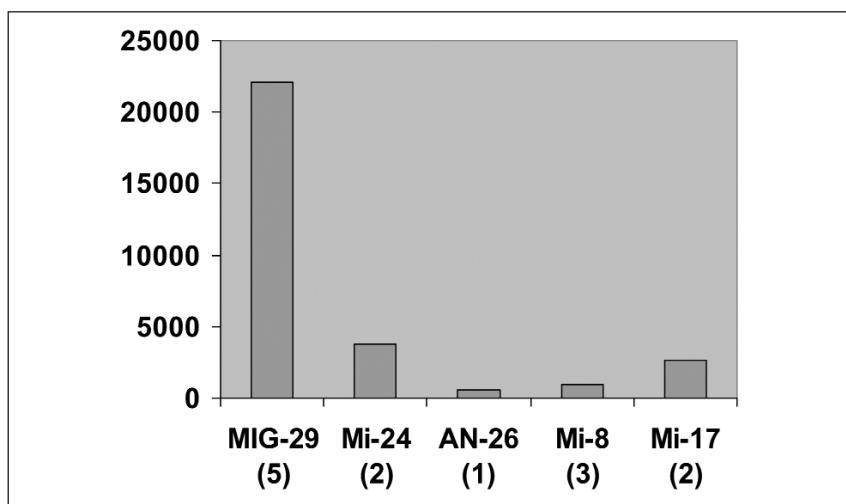
šćeni helikopteri Gazela, koji nemaju nikakav oklop i vrlo su ranjivi na vatru sa zemlje.

Od ostatka sredstava iz ovog plana predviđen je remont jednog AN-26 transportnog aviona i 5 transportnih helikoptera Mi-8 i Mi-17. Pored vojne namene, ove letelice bi se koristile i za civilne potrebe. Jedna od misija vojske predviđa podršku civilnim vlastima u slučaju prirodnih nepogoda, industrijskih i drugih nesreća i epidemija. Za te namene se mogu koristiti transportni helikopteri i avioni. Civilne vlasti nemaju kapacitete za nadgledanje drumskog saobraćaja, a iskustvo susedne Hrvatske može biti primer upotrebe vojnih helikoptera za potrebe nadgledanja drumskog saobraćaja i u slučajevima šumskih požara.

Profesionalizacija vojske je pitanje koje će se rešavati do 2010. godine. Do tada će se udeo ročnog sastava smanjivati do potpunog prestanka regrutacije. Ova promena neće bitnije uticati na troškove vojske. Vojska ima trend smanjivanja svog brojnog stanja i cilj je da 2010. godinu dočeka sa 21

000 pripadnika. Podaci iz Strategijskog pregleda odbrane pokazuju da je u ovoj instituciji zaposleno 7 449 oficira, 9 378 podoficira, 5 317 vojnika po ugovoru i 11 041 vojnika, uz 11 994 civilnih lica. Do 2010. bi trebalo da se ukine regrutna vojska, a po ovom planu bi trebalo da do 2010. imamo 4 000 oficira, 6 600 podoficira i 10 600 vojnika po ugovoru uz 5 300 civilnih lica. Primetan je trend smanjivanja oficirskog i podoficirskog kadra uz nameru povećanja broja vojnika po ugovoru. Dosadašnja istraživanja sprovedena u vojsci naglašavaju nesrazmerno visok udeo potpukovnika i pukovnika, a manjak nižih oficirskih činova. Pretpostavka je da će u penziju otići ovaj "funkcionalni višak" kadra, dok će se niži činovi popunjavati sa Vojne akademije. Udeo plata se neće bitno menjati, a čak bi se moglo računati i sa uštedom – plata potporučnika koga treba zaposliti je manja od plate potpukovnika koga treba penzionisati. Naravno, treba računati da će u tom periodu iz budžeta vojske odvajati i za otpremnine penzionisanog kadra.

Tabela 2: Troškovi remonta aviona i helikoptera (u hiljadama evra)

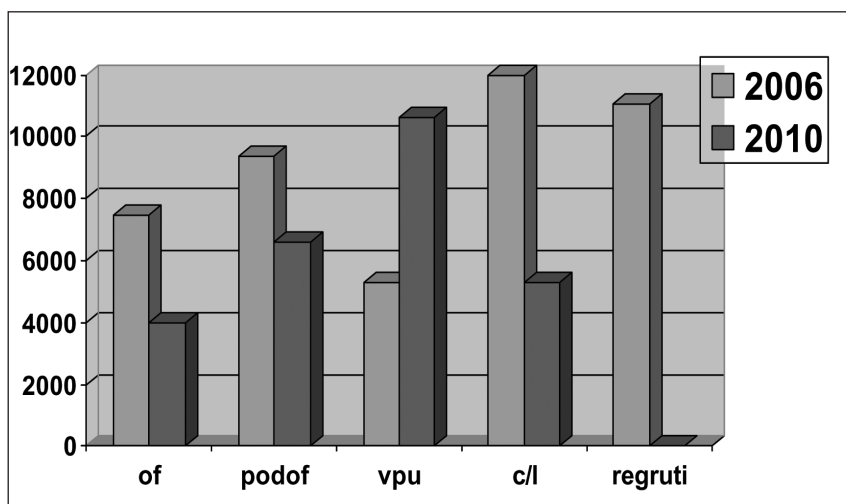
Strategijski pregled odbrane predviđa i modernizaciju samohodne artiljerije, ali se trenutno ne raspolože sredstvima za ovu modernizaciju. Nabavka novih oklopnih vozila točkaša ostaje samo na papiru. Iz budžeta vojske ne postoje sredstva za ovu namenu, već se može računati samo na vanbudžetska sredstva.

Socijalni troškovi – vojni beskućnici

Naredna kategorija postojećih troškova u vojsci bi se mogla nazvati socijalnim troškovima. Da bi vojska prešla iz jedne socijalne u jednu profesionalnu i izazovnu instituciju, neophodno je rešiti egzistencijalne probleme vojske. Ovdje se misli na problem nekretnina i na stambenu politiku. Sadašnji sastav vojske, bez vojnika na odsluženju vojnog roka, broji 34 139 pripadnika. Po podacima Odeljenja za stambene poslove Ministarstva odbrane, 23 703 pripadnika vojske je podnelo zahtev za rešavanje stambe-

nog pitanja. Različita je potražnja za stanovima, jer jedan deo pripadnika vojske žive kao podstanari, jedan broj živi u neadekvatnom smeštaju, a neki žive u vojnim objektima. U poslednjih pet godina se na godišnjem nivou delilo po 396 vojnih stanova. Ovom dinamikom, stambeni problemi biće rešeni za 62 godine. Osim sredstava iz budžeta, Nacionalnim investicionim planom će se dobiti 10% svih stanova izgrađenih od ovih sredstava, što bi iznosilo između 350 i 400 stanova. Ovaj vanbudžetski doprinos jednak je godišnjem rezultatu u rešavanju stambenih problema. Osim budžetskih sredstava i sredstava dobijenih Nacionalnim investicionim planom, vojska bi mogla da raspolože i sredstvima od prodaje vojnih nekretnina. Plan Ministarstva odbrane je da se rasprodajom 447 vojnih objekata obezbede sredstva za izgradnju stanova za 15 210 vojnih beskućnika?. Ovo je omogućeno usvajanjem Master plana kojim je definisano šta je za prodaju od vojnih nekretnina. Procena vrednosti

Tabela 3: Smanjenje broja zaposlenih u vojsci do 2010;
of – oficiri, podof – podoficiri, vpu – vojnici po ugovoru, c/l – civilna lica

ovih objekata nije precizna, ali se barata sa cifrom od jedne milijarde dolara što je približna vrednost jednog i po vojnog budžeta. Ipak, sumnja se da će ta procenjena cifra odgovarati tržištu, jer se za tu imovinu raspisuje tender. Vojska je korisnik te imovine, a titular je država Srbija. Direkcija za imovinu Republike Srbije radi procenu vrednosti i stavlja te nekretnine na tender, a sredstva dobijena privatizacijom su namenjena vojsci. Ta sredstva će biti upotrebljena za rešavanje stambenih problema, za modernizaciju naoružanja i vojne opreme, a deo će biti uložen u vojnu infrastrukturu.

Vojska planira nov program stambenog obezbeđenja. Naime, dosadašnja praksa se pokazala kao nerentabilna jer je akumulirala stambene probleme i time vezivala budžet vojske za ove socijalne troškove. Budžet tu stambenu politiku nije mogao da izdrži, zato se i stiglo do ovde. Jedno od mogućih rešenja je stimulisanje vojnih lica da podižu povoljne stambene kredite i tržišno rešavaju svoje stambene probleme, uz izvesnu stimulaciju.

Gde se vojska nalazi na putu svoje reforme? Vojska je glomazna i njeno održavanje mnogo košta, a potreba za tolikom vojskom ne postoji. Transformacija u manju, mobilniju i sposobniju vojsku ne ide preko noći, jer postoje neki nasledeni problemi, prvenstveno u pogledu nekretnina i distribucije personalnih troškova. Da bi se odgovorilo na ove potrebe, trebalo bi izdvojiti mnogo više sredstava za koje ova zemlja nema para. A zašto bi se plaćali samo vojni stanovi, a ne bi se investiralo u naoružanje i vojnu opremu? Pitanje nekretnina proizlazi iz koncepta vojske, a građani ne odvajaju porez za stambene probleme vojnika već za bezbednost svoje zemlje. S

druge strane, treba ukazati na aspekt specifičnosti vojne profesije u pogledu stambenog obezbeđenja. Vojna služba je eksteritorijalna i podrazumeva često preseljenje celokupnih porodica u druga mesta. Kako stvari stoje, za sada se vojska samo može održavati, a pitanja reforme vojske se rešavaju vanbužetskim sredstvima. Tom dinamikom se ne može planirati ozbiljna transformacija, jer ne postoje finansijski izdaci na koje se može računati, i ne postoje ravnomerni vremenski intervali kako bi se neka strategija implementirala. Tračak nade uliva predviđena preraspodela troškova u budžetu vojske, ali taj koncept je najavljen u Strategijskom pregledu odbrane, a taj dokument tek treba da usvoji skupština. Imajući u vidu da posle referendumske provere Ustava treba da uslede parlamentarni izbori i uspostava nove skupštine, usvajanje ovog, kao i ostalih strateških dokumenata neophodnih za regulisanje stanja u vojsci, bi moglo da potraje. Dotle, vojska treba da preživljava kako zna i ume, a i građani sa njom.

Koliko vojska godišnje troši? Teško je izvesti finalnu računicu zbog vrste troškova, dinamike naplate, kao i zbog donacija u materijalnim sredstvima i opremi. Budžet, Nacionalni investicioni plan, neke donacije i vojni prihodi, po proceni naših sagovornika iz Ministarstva odbrane, mogli bi se sabrati do cifre od približno 750 000 000 dolara. Ostaje nada da će reformski zamajac dovesti do racionalnije distribucije ovih nemalih sredstava kako bi briga vojske prestala da bude socijalno zbrinjavanje svojih zaposlenih već isključivo bezbednost svoje zemlje.

Autor je istraživač u Beogradskoj školi za studije bezbednosti

Dupla cena vojne bezbednosti

Predrag Petrović

Svakodnevno možemo čuti da održavanje vojske mnogo košta. Jedini konkretan podatak koji se, pri tome, navodi je procenat bruto nacionalnog proizvoda (BNP) koji se izdvaja za vojne potrebe. Osnovano je, međutim, zapitati se da li je to ukupna „cena“ vojne bezbednosti u državama Zapadnog Balkana (u nastavku teksta, skraćeno – Balkan).

Poslednjih godina budžetska sredstva nisu dovoljna za finansiranje novih bezbednosnih potreba država regiona, kao što su, na primer, profesionalizacija vojske i smanjenje vojnog kadra. Još manje su osiromašene države u stanju da plate „uklanjanje tragova“ svoje prethodne bezbednosne politike. Naime, tokom devedesetih godina prošlog veka milijarde dolara ulagane su u nabavku već tada zastarelog naoružanja, dok se danas ulaže u njegovo uništenje. Tako građani regiona plaćaju „duplu cenu“ bezbednosti, dodatno zamaskiranu činjenicom da se „zahvata“ iz budžeta i izvan njega. Takođe, sve značajnije sume novca pristižu od stranih donatora.

Zbog svega toga veoma je teško izračunati koliko košta otklanjanje posledica balkanske politike u obrascu bezbednosne dileme krajem prošlog veka. Za razliku od većine postkomunističkih država, koje su nakon Hladnog rata redefinisale odnos društva i oružanih snaga u korist društvenog razvoja, koncept bezbednosti Balkana je dugo ostao isti – odbrana teritorije oružanim sredstvima. Međutim, pokazalo se da je novac potrošen na zastarelo naoružanje i mine bio uludo uložan, a reforma sektora bezbednosti u ovim zemljama počela je sa zakašnjenjem od deset i više godina.

Poznato je da i „stare“ demokratije reformišu sektor bezbednosti i poreski obveznici to osećaju na svojoj koži. Međutim, oni ubiru i „dividendu mira“, tj. uživaju blagodeti razvoja u koji su ulagali proteklih decenija. Balkanskim zemljama stižu na naplatu brojne „kamate rata“, a samo jedna od njih odnosi se na podeljeno oružje i razbacane mine koje sad treba sakupiti i, velikim delom, uništiti. Velike vojske treba svesti na društvo prihvatljivu meru. Ovim se cena odložene reforme uvećava za trošak otklanjanja posledica loše politike. Ukupan bilans neće biti moguće izvesti ni u ovom tekstu, ali ćemo nastojati da pokažemo to koliko je cenu vojne bezbednosti varljivo iskazati jednim procentom (BNP). U ove troškove trebalo bi barem, uračunati još i sredstva koja se troše za rešavanje problema lakog i ličnog oružja (eng. SALW), kao i na deminiranje i smanjenje broja vojnog kadra. Izuzetno je teško doći do podataka o tome koliko se novca troši na te tri stavke u ovde analiziranim balkanskim zemljama: Albaniji, Bosni i Hercegovini (BiH), Hrvatskoj i Makedoniji. Iako ni u ovom tekstu oni neće biti upotpunjeni, nadamo se da ćemo ponuditi jasne argumente u prilog drugačijem promišljanju i izračunavanju vojno-bezbednosnih troškova i u drugim postkonfliktnim zemljama. U svakom slučaju, sledi precizniji bezbednosni „cenovnik“ Zapadnog Balkana.

Budžetski vojni troškovi

Pod vojnim troškovima najčešće se podrazumevaju sredstva koja su budžetom određena za odbranu. Ona se ne odnose samo na vojsku u klasičnom smislu reči (vazduhoplovstvo, mornari-

cu i kopnene snage), kako to države obično predstavljaju, već i na državne paravojne snage ukoliko su one obučene, opremljene i spremne za izvođenje vojnih akcija. Pri tome se ne misli na ilegalne paravojske, kakve su postojale na balkanskim ratištima, već na legalne, najčešće specijalne policijske jedinice. Prema definiciji Međunarodnog instituta za mir iz Stokholma (SIPRI), u vojne troškove treba uračunati izdatke za: „(a) oružane snage, uključujući i mirovne snage; (b) ministarstvo odbrane i druge vladine agencije angažovane na projektima za odbranu; (c) paravojne snage ako se smatra da su obučene i opremljene za vojne operacije; (d) vojno-kosmičke aktivnosti.“ Tome treba dodati i troškove za: „(a) vojno i civilno ljudstvo, uključujući u to i penzije i socijalne beneficije; (b) održavanje; (c) nabavke; (d) vojno istraživanje i razvoj i (e) vojnu pomoć.“

Prema analizi vojnih budžeta (vidi tabelu), od kraja konflikata, a naročito od 2000. godine, države Balkana postepeno smanjuju vojne izdatke. Jedini izuzetak predstavlja Makedonija u kojoj su 2001. godine vojni troškovi naglo porasli (6,6% BNP), pre svega, zbog unutrašnjih oružanih sukoba vođenih te godine na njenoj teritoriji. Već naredne godine troškovi su naglo pali (2,8% BNP). Koliki napredak ovaj balkanski trend predstavlja kada ga uporedimo sa trendovima devedesetih godina prošlog veka, možemo videti na primeru Hrvatske. Ona je u periodu od 1992. do 1997. godine za vojsku izdvojila blizu devet milijardi dolara (8990 miliona), da bi od 2000. do 2005. vojni troškovi ove države iznosili oko tri milijarde i šesto hiljada dolara, što je skoro tri puta manje. Dakle, možemo reći da je balkanski trend pad vojnih izdataka.

Međutim, SIPRI upozorava da u „mnogim državama zvanični podaci po-

krivaju samo deo stvarnih vojnih troškova“, koji takođe „mogu biti sakriveni u ne-vojnim budžetskim stavkama ili finansirani potpuno izvan vladinog budžeta“. Takođe, SIPRI eksplicitno „isključuje troškove demobilizacije, konverzije i uništenja naoružanja“. Jedan od važnih problema koji ograničavaju analitičare na ovako suženu računicu je nedovoljna dostupnost i pouzdanost zvaničnih podataka. Smatramo da je važno izložiti bar one podatke do kojih je moguće doći. Kada budemo uporedili podatna sredstva koja izdvajaju građani regiona i zemalja donatora sa budžetskim vojnim troškovima, pokazaće se da taj novac i te kako treba uračunati u ukupnu cenu vojne bezbednosti.

Projekti Lepeza i Spektra

Višak vojnog kadra je jedna od sada pristiglih posledica politike u obrascu bezbednosne dileme, potenciranih najavljenom reformom sektora bezbednosti. Dok su zemalje Centralne i Istočne Evrope radikalno smanjivale vojni personal tokom devedesetih godina dvadesetog veka, većina država Balkana je, zbog ratnih sukoba, ili održavala visok broj vojnika ili ga je povećavala. Držanje velike stajace vojske košta mnogo, ali njena redukcija ne košta ništa manje. Svakom profesionalnom vojniku potrebno je isplatiti otpremninu, ali i obezbediti prekvalifikaciju kako bi mogao da se što uspešnije integriše u civilno društvo. To, naravno, košta, i finansijski i vremenski. Posmatrano sa bezbednosnog aspekta, i novac i vreme su u poslednjoj deceniji dvadesetog veka uzaludno trošeni.

Bosna i Hercegovina, u kojoj su ratni sukobi bili najintenzivniji, prva je počela da rešava problem viška vojnog kadra. Da podsetimo, u BiH je 1995. godine bilo između 175.000 i 210.000 vojnika (Međunarodni institut za strateške

studije), a po nekim procenama (Ženevski centar za demokratsku kontrolu oružanih snaga) i preko 400.000 pripadnika oružanih snaga. Od 1996. godine sprovedena su tri programa demobilizacije, koja su bila pod pokroviteljstvom međunarodne zajednice: (1) EDPR (*Emergency Demobilization and Reintegration Project*), sproveden 1996–1999. godine, u koji je uloženo 8,5 miliona dolara; (2) PELRP (*Pilot Emergency Labor Redeployment Project*), sproveden 2000–2004. godine, u koji je uloženo 15 miliona dolara i (3) IOM TAFS (*Transitional Assistance to Former Soldiers*), započet 2002. godine, u koji bi – prema planu – trebalo da bude uloženo 11 miliona dolara. Međutim, to nije završna računica. Naime, šef Misije BiH pri NATO i ambasador te zemlje u Belgiji Sven Alkalaj u izjavi za “Dnevni avaz”, 4. aprila 2006. godine, najavio je formiranje fonda kojim će biti obezbeđeno 16,3 miliona dolara za 11.000 do sada demobilisanih vojnika. Po rečima Alkalaja, predviđeno je da u ovoj godini bude zbrinuto 2.200 ljudi koji će, zbog reforme odbrane i zakona koji se primjenjuju od 1. januara, biti otpušteni.

U oktobru 2002. godine, Vlada Hrvatske je usvojila projekat pod nazivom SPECTRA, kojim je planirano radikalno smanjenje vojnog kadra, te njihova tranzicija i zbrinjavanje. Po podacima Međunarodnog centra za konverziju iz Bona (BICC), te godine hrvatska vojska brojala je 40.714 vojnika, a po Strateškom pregledu odbrane Republike Hrvatske predviđeno je da njena „konačna“ ljudska sila iznosi 16.000 vojnika. Najveća prepreka sprovođenju ovog programa su, naravno, finansije. Prema projektu, 54% od ukupnog budžeta (120 miliona dolara) treba da bude finansirano iz spoljnih izvora, dok za ostatak nije jasno hoće li biti izdvojeno iz hrvatskog budžeta ili vanbudžetskih sredstava.

Početkom ove godine, Makedonija je, po uzoru na hrvatski program SPECTRA, pokrenula program LEPEZA, i to na osnovu ugovora koji je Ministarstvo odbrane ove zemlje potpisalo sa Norveškom ambasadom. Program bi trebalo da obuhvati 700 ljudi godišnje, a Norveška je dala donaciju od 251 hiljada dolara za nabavku opreme. Velika Britanija, Danska i Švedska su takođe obećale da će finansijski podržati ovaj projekat, ali konkretnim podacima o projektu ne raspolažemo. Prema procenama s početka 2005. godine, Makedonija bi trebalo da smanji broj pripadnika vojske za oko 5.000, što nas navodi na zaključak da će biti potrebno 4 miliona dolara za njihovu reintegraciju u civilno društvo.

U Albaniji je u periodu od 1992. do 2004. godine broj vojnika smanjen za 17.000, a da pri tom za njih nisu obezbeđeni ni novčana nadoknada ni program društvene reintegracije. Tek je sredinom 2005. godine albanski Parlament usvojio Zakon o dopunskom socijalnom osiguranju vojnih pripadnika oružanih snaga Albanije, kojim je regulisana „tranziciona plata“, kao i rana i dodatna penzija. Projektovani godišnji troškovi za sprovođenje ovog Zakona iznose 720 hiljada dolara, te je velika dilema da li će tražena finansijska sredstva biti obezbeđena. Jedini projekat reintegracije bivših vojnika u civilno društvo izradila je nevladina organizacija Albanska atlantska asocijacija, ali za ovaj četvorogodišnji program nije bilo potrebnih 3,5 miliona dolara.

Velika cena za malo oružje

Nakon oružanih sukoba na Balkanu krajem prošlog veka, u rukama građana ostala je velika količina lakog i ličnog naoružanja (eng. SALW-Small Arms and Light Weapons). Jednom iz vojnih magacina nekontrolisano podeljeno naoružanje teško je sakupiti i uništiti, što da-

nas predstavlja veliki bezbednosni problem u regionu. Prepreka njegovom rešavanju nisu samo osećanje nesigurnosti, koje potkrepljuje kult oružja, već i nedostatak finansijskih sredstava za prikupljanje i uništavanje SALW.

Prema najoptimističnijim procenama, u ovde posmatranim zemljama postoji barem milion komada nelegalnog oružja. Smatra se da je za uništavanje jednog komada potrebno oko 5 dolara, što nas dovodi do ukupne sume od oko 5 miliona dolara potrebnih za rešavanje ovog problema. Pesimistične procene nije moguće tako jednostavno prikazati i obraditi. Tako, na primer, po nekim procenama samo građani u Hrvatskoj poseduju blizu 600.000 komada SALW. Kancelarija UNDP u Tirani ocenila je da je u Albaniji iz vojnih magacina opljačkano oko 550.000 komada lakog i ličnog naoružanja, od čega je 200.000 vraćeno, a 150.000 je završilo u susednim državama. Preostala količina naoružanja se i dalje nalazi u rukama albanskih građana. Prema različitim procenama, u Makedoniji postoji od 100.000 do 450.000, a u BiH od 150.000 do 500.000 komada nelegalnog SALW. Ukupna „crna brojka“ mogla bi iznositi čak 1.750.000 komada oružja, za čije bi uništenje bilo potrebno 8.750.000 dolara.

Na Balkanu traje i dugoročna akcija uništavanja mina, a u Srbiji je, ovog septembra, uništena milionita mina! Za uništavanje 1.320.620 protivpešadijskih mina iz arsenala nekadašnje JNA, odnosno Vojske SCG (sada Vojske Srbije) planirano je da bude potrošeno 2,13 miliona dolara. Prema podacima UNDP, na čak 4,4 % teritorije BiH nalazi se 650.000 mina i neeksploziviranih ubojnih sredstava. Domaći i međunarodni fondovi za deminiranje BiH povećani su sa 17,46 miliona dolara u 2003. godini na 28,6 mili-

ona dolara u 2004. godini. Od toga, strani donatori su obezbedili 18,8 miliona dolara. Prema Akcionoj strategiji za rešavanje problema mina za period 2005–2009. godine, koju je Savet ministara usvojio 12. oktobra 2004. godine, biće potrebno još 162,5 miliona dolara.

U Hrvatskoj se 1.174 kvadratna kilometara teritorije nalazi pod minama. Smatra se da je za implementaciju Nacionalnog plana za deminiranje 2005–2009. godine potrebno 549 miliona dolara. Najveći teret finansiranja ovog plana snosiće hrvatska vlada, izdvajanjem oko 370 miliona dolara, dok će ostala sredstva biti pribavljena donacijama. Ovo predstavlja značajno povećanje finansijskih sredstava namenjenih rešavanju problema mina ako imamo u vidu da je u 2004. godinu za deminiranje utrošeno 52 miliona dolara. Što se tiče Albanije, u 2004. godini je za deminiranje utrošeno 3,7 miliona dolara, koje su izdvojili strani finansijeri, što predstavlja neznatno povećanje u odnosu na 2003. godinu kada je potrošeno 3,6 miliona dolara. Makedonija je jedina zemlja u regionu u kojoj za rešavanje ovog problema nije potrebno izdvojiti neku značajniju sumu novca.

Milionski argumenti za novu računicu

U konačnom obračunu ovde analiziranih troškova vojne bezbednosti, suočavamo se sa istim problemima kao i SIPRI. To su teška dostupnost i nejednaka pouzdanost zvaničnih podataka. Stoga ćemo se poslužiti istom tehnikom koju koristi SIPRI, odnosno procenama. To ćemo učiniti ne tako što ćemo konstruisati proizvoljne pretpostavke ili se oslanjati samo na ekstrapolacije, već tako što ćemo se služiti isključivo empirijskim podacima. U skladu sa ovom metodologijom, oslanjajući se i na primarne i na sekundarne izvore, a podse-

tićemo i na to da u okviru iste zemlje nema uniformne metodologije i definicije, te se mnogi troškovi različito obračunavaju iz godine u godinu.

Uzimajući u obzir ovako dobijene podatke, procenjujemo da su balkanske zemlje iz devedesetih godina prošlog veka nasledile višak od bar 90.000 vojnika. Toliko je ljudi pod oružjem, ilustracije radi, imao Napoleon pred Moskvom 1812. godine. Toliko ih se, takođe, predalo Rusima 1943. godine u Staljingradu. Tolike su bile severnokorejske snage koje su 1950. godine napale Južnu Koreju, a isti je bio i kontigent koji su SAD uputile 1965. godine u Vijetnam. Najzad, u Mozambiku je 1992. godine demobilisano 90.000 vojnika, i to posle 14 godina građanskog rata. Prema današnjim procenama, Balkanu će biti potrebno barem 288 miliona dolara da ovaj broj ljudi reintegriše u civilno društvo.

Cena rešavanja problema lakog i ličnog oružja varira u zavisnosti od toga sa kolikim optimizmom, tj. pesimizmom pristupamo ovim procenama, pa se kre-

će od 5 do skoro 9 miliona dolara. Kada je reč o protivpešadijskim minama i neeksplozivnim ubojnim sredstvima, metodološki je najkorektnije uzeti u obzir samo projekciju troškova u BiH i Hrvatskoj, po kojoj će za njihovo uklanjanje biti potrebno više od 710 miliona dolara.

Ako saberemo samo ova dva troška, jedna „kamata rata“ Balkana iznosi najmanje milijardu dolara. Poređenja radi, ukupni budžetski vojni troškovi u BNP balkanskih zemalja u 2004. godini (u kojoj je, u poređenju sa devedesetim godinama, učešće ovih troškova već uveliko palo) iznosili su 898 miliona dolara. Čak i ako ne bismo uzeli u obzir Ajzenhauerovo upozorenje da su „svaka puška, ratni brod ili tenk, u krajnjoj liniji, krađa od gladnih i golih“, te to da ukupna cena ratova na Balkanu plaćena zaustavljenim razvojem nikada neće biti izračunata, naša bi milionska argumentacija za drugačije promišljanje troškova bezbednosti bila dovoljno jasna.

Autor je istraživač u Beogradskoj školi za studije bezbednosti

Budžetski vojni troškovi država Zapadnog Balkana

GODINA ZEMLJA		2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
		ALBANIJA	A	59.7	67.9	67.8	76.1
	B	1.2	1.3	1.3	1.3	1.4	-
BOSNA I HERCEGOVINA	A	-	-	291	202	182	185
	B	-	-	4.3	2.9	2.5	-
HRVATSKA	A	718	659	650	610	516	509
	B	3	2.6	2.4	2.1	1.7	-
MAKEDONIJA	A	84.2	284	126	116	123	-
	B	1.9	6.6	2.8	2.5	2.6	-

Kolona A: vojni troškovi u milionima dolara

Kolona B: vojni troškovi izraženi kao procenat bruto nacionalnog proizvoda (BNP)

A u ruke Mandušića Vuka

Bezbednost u predlogu Ustava Srbije

Filip Ejdlus, Đorđe Popović, Marko Savković*

Ustav je najviši pravni akt jedne države, a bezbednost jedna od njenih najznačajnijih funkcija. Ovaj tekst, u kome ćemo analizirati način na koji su ustavopisci predloga Ustava Srbije regulisali sektor bezbednosti, je prilog nepostojećoj javnoj raspravi o Ustavu i rađen je u duhu najbolje srpske tradicije gojenja praseta uoči Božića. Rešenja iz predloga Ustava kratko ćemo uporediti sa Ustavom iz 1990. godine, ustavnom praksom u regionu i sa međunarodnim standardima. Tekst počinjemo nadležnostima Srbije i njenih institucija iz oblasti bezbednosti. Nakon toga, razmotrićemo način na koji su ustavopisci uredili status Vojske Srbije (VS) i vanrednog stanja. Zatim, ćemo ukazati na rešenja vezana za pravo na prigovor savešti i prava na bezbednost. Konačno, način na koji se u Ustavu pominje Kosovo i Metohija (KiM) nije glavna tema ovog teksta. Ipak, zbog njenog bezbednosnog značaja, osvrnućemo se i na taj problem.

Nadležnost Republike Srbije

Članom 97. predloga Ustava definisane su nadležnosti Republike Srbije. Na prvom mestu, Republika „uređuje i obezbeđuje“ vlastitu „suverenost, nezavisnost, teritorijalnu celovitost i bezbednost“. Stav 2. nam saop-

štava da, u isti mah, Republika „ostvaruje i štiti slobode i prava građana“, odnosno, „ustavnost i zakonitost“. Najzad, u stavu 4. stoji da Republika uređuje i obezbeđuje „odbranu i bezbednost“, kako sopstvenu, tako i „njenih građana“. „Mere za slučaj vanrednog stanja“ su ovde samo pomenute, pretpostavljamo, kako bi dalje u članu 200. predloga Ustava bile bliže određene.

Kada predlog Ustava uporedimo sa Ustavom iz 1990. godine, nadležnosti u stvarima od značaja za odbranu i bezbednost su praktično nepromenjene. Nadležnost Republike u „ostvarivanju i zaštiti sloboda i prava čoveka i građanina“ neznatno je proširena, tako što su Republici priznata ali ne i precizirana prava utvrđivanja odgovornosti i propisivanja sankcija u slučaju „povrede sloboda i prava građana“.

Formulacija predviđena članom 51. Ustava iz 1990. godine prema kojoj je odbrana Republike Srbije „pravo i dužnost svakog građanina“, nije uključena u predlog novog Ustava. Identičnu formulaciju moguće je pronaći u Ustavu Republike Makedonije, članu 28, gde se kaže da je „odbrana Republike Makedonije pravo i dužnost svakog građanina“, s' tim da je napomenuto kako će ostvarenje tog prava i dužnosti biti određeno zakonom.

Izbacivanje ove odredbe iz predloga novog Ustava Srbije u skladu je sa (ne)namerom ustavopisaca da u

* Skraćena verzija ovog teksta je objavljena u dnevnom listu „Danas“, 31. oktobra 2006. godine.

ustavnu materiju uključi i pravo na prigovor savesti o kome će kasnije biti reči. Takođe, u novom Ustavu ne nalazi se ni ocena čina potpisivanja kapitulacije i priznanje okupacije kao izdaje. Podsetićemo da je Slobodan Milošević prekršio ovaj član potpisujući nakon NATO intervencije Kumanovski sporazum kojim je omogućeno neoročeno prisustvo stranih trupa na teritoriji Republike Srbije.

Narodna Skupština

Član 99. u stavu 5. propisuje da Narodna skupština odlučuje o ratu i miru i proglašava ratno i vanredno stanje. U stavu 6. istog člana propisano je da Narodna skupština nadzire rad službi bezbednosti. Nije jasno zašto je ustavotvorac ovim stavom predvideo nadzor Skupštine samo nad službama bezbednosti, ali ne i nad ostalim elementima sektora bezbednosti, npr. vojskom, policijom, privatnim sektorom bezbednosti itd. Osim toga Skupština ne bi trebalo samo da nadzire već i da kontroliše rad svih činilaca ovog sektora. Konačno, član 99. u stavu 9. propisuje da Narodna skupština usvaja strategiju odbrane. Međutim, Ustav je propustio da pomene jedan po hijerarhiji značajniji dokument koji je Srbiji danas najpotrebniji, a to je Strategija nacionalne bezbednosti. U tom dokumentu, iz koga bi trebala da proizađe Strategija odbrane, Vojna doktrina i ostali strateški dokumenti bili bi, između ostalog, definisani bezbednosni izazovi, rizici, pretnje, zaštićene vrednosti i interesi države. Osim toga, Strategija nacionalne bezbednosti treba da sadrži ne samo odredbe o vojsci nego i o ostalim činiocima sektora bezbednosti. Na primer, hrvatski

Ustav u članu 80. predviđa da Sabor usvaja i Strategiju nacionalne sigurnosti i Strategiju nacionalne obrane.

Predsednik Republike

Predsednik Republike, kako predviđa član 112. predloga Ustava, „u skladu sa zakonom, komanduje Vojskom i postavlja, unapređuje i razrešava oficire Vojske Srbije.“ Ako zanemarimo razliku u terminu, mada može biti značajno da li predsednik komanduje, rukovodi ili upravlja vojskom, nalazimo da je ovde po sredi formulacija koja je karakteristična za polupredsednički sistem vlasti. Ustavi Makedonije i Hrvatske na sličan način propisuju da je predsednik vrhovni komandant oružanih snaga. Osim toga, predlog Ustava Srbije i Ustav Hrvatske su identični u tom smislu, što predsednici u oba slučaja odlučuju o imenovanju, unapređenju i razrešenju oficira.

Ustavopisci su nas u ovoj materiji ostavili bez odgovora na dva pitanja. Prvo, kakav je odnos predsednika Republike i ministra odbrane u smislu komandovanja VS? Drugo, odgovornost predsednika predviđena je eksplicitno samo za povredu Ustava. Kome predsednik Republike odgovara za „komandovanje Vojskom“?

Konačno, deo predloga Ustava koji govori o predsedniku propustio je da u ustavnu materiju uključi Savet za nacionalnu bezbednost. Time su ustavopisci propustili značajnu priliku da formiraju telo u kome sede svi ključni civilni i vojni donosioci odluka. Ono bi trebalo na taj način da integriše celokupnu bezbednosnu zajednicu Srbije i holistički kordiniše celokupnim sektorom bezbednosti. Recimo u makedonskom ustavu, članovima 86. i 87. jasno je predviđeno postojanje, sastav i nadležnosti ovog tela. Aktuelna srpska vlada

je osnivala jedno slično telo uredbom. Međutim, to telo Vlade nikad nije počelo sa radom zbog primedbi koje je predsednik Srbije imao na način njegovog osnivanja.

Vojska Srbije

Nadležnost VS, predviđena članom 139. je široko postavljena. Dok je odredba o nadležnosti VS da „brani zemlju od oružanog ugrožavanja spolja“ jasna, formulacija „i izvršava druge misije i zadatke, u skladu sa Ustavom, zakonom i principima međunarodnog prava koji regulišu upotrebu sile“ otvara prostor različitim tumačenjima. Zašto se ustavopisci odlučuju za drugačije rešenje, od onog iznetog u Strategijskom pregledu odbrane u kome su precizno navedena tri cilja VS: odbrana Republike Srbije od vojnih izazova, rizika i pretnji bezbednosti, učešće u izgradnji i očuvanju mira u svetu, podrška civilnim vlastima u suprotstavljanju nevojnim pretnjama bezbednosti? Verovatno je reč o sve-snoj i smatramo opravdanoj nameri ustavopisaca da ovoj materiji pristupi fleksibilnije zbog moguće promene u percepciji bezbednosnih pretnji i izazova u budućnosti.

U članu 140, propisano je da se VS može upotrebiti van granice Republike Srbije samo po odluci Narodne skupštine. Ta nadležnost nije taksativno navedena u članu 99. koji govori o nadležnostima Skupštine ali delimično proizilazi iz njene nadležnosti da odlučuje o ratu i miru i proglašava ratno i vanredno stanje. Nejasno međutim ostaje kada i pod kojim okolnostima vojska može biti poslata van zemlje. Da li su to samo mirovne misije, u skladu sa mandatom OUN ili se ostavlja mogućnost i za upotrebu vojske u ofanzivne svrhe i mimo među-

narodnog prava kao što je na primer slučaj sa „koalicijama voljnih“?

Član 141. predviđa da je VS pod demokratskom i civilnom kontrolom i da se o VS donosi zakon. Ova vrsta kontrole je deo civilno-vojnih odnosa i ne spada u nadležnost Zakona o vojsci kao što to predviđaju ustavopisci. Stoga, bilo bi bolje da se Ustavom predvidelo da ovu oblast reguliše Zakon o demokratskoj civilnoj kontroli VS. Još jedna od činjenica koje govore u prilog donošenja ovog zakona je i to što predlog Ustava uopšte ne predviđa konkretne nosioce sprovođenja demokratske i civilne kontrole nad vojskom. Osim toga, postavlja se pitanje zbog čega je samo vojska pod demokratskom civilnom kontrolom. Pored vojske, u dometu ove kontrole treba da se nađu svi akteri koji koriste silu uključujući policiju, tajne službe, parapolicijske i paramilitarne organizacije ali i privatne bezbednosne i vojne kompanije.

Vanredno i ratno stanje

Ustavotvorac je u članu 200. veoma neprecizno formulisao „javnu opasnost“ ne određujući šta ta opasnost predstavlja. „Javna opasnost“ pretpostavlja postojanje koncepta „privatne opasnosti“ koji je autorima ovog teksta nepoznat. Ukoliko je koncept „javne opasnosti“ već usvojen, zakonom bi trebalo detaljno urediti postupke i nadležnosti za utvrđivanje iste. Možda je ipak bilo bolje zadržati rešenje predviđeno Ustavom iz 1990. godine koji kaže da se vanredno stanje proglašava u slučaju ugroženosti bezbednosti Republike Srbije, slobode i prava čoveka i građanina ili rada državnih organa. Pozitivna novina u predlogu Ustava je detaljno regulisanje institucije vanrednog stanja. Me-

đutim, problem je u tome što u slučaju da Narodna skupština nije u mogućnosti da se sastane, vanredno stanje, odnosno odluku o ograničavanju ljudskih i manjinskih prava, donosi Vlada. Ta odluka mora da bude potvrđena od strane Narodne skupštine u roku od 48 sati ili kad se Skupština prvi put sastane. Problem može nastati u situaciji ako Skupština može da se sastane tek nakon dugog vremenskog perioda. U tom slučaju ova odredba može da bude osnov za zloupotrebu od strane Vlade. Isto se odnosi i na proglašenje ratnog stanja.

Pravo na prigovor savesti

Pravo na prigovor savesti nije garantovano Ustavom iz 1990. godine koji je u članu 45. garantovao samo slobodu savesti. Međutim, nakon demokratskih promena ovo pravo je obezbeđeno podzakonskim aktom, odnosno Uredbom o služenju vojnog roka iz 2003. godine. Predlog novog Ustava, u članu 45. uvodi ovo pravo ali samo implicitno i na jedan izuzetno restriktivan način. U stavu 1. navodi se da „lice nije dužno da, protivno svojoj veri ili ubeđenjima, ispunjava vojnu ili drugu obavezu koja uključuje upotrebu oružja“. Svakako je dobro da su ustavopisci propisali u članu 202. da odstupanje od ovog prava nije ni u kom slučaju moguće. Međutim, već u stavu 2. člana 45. predviđa se da „lice koje se pozove na prigovor savesti može biti pozvano da ispunji vojnu obavezu bez obaveze da nosi oružje, u skladu sa zakonom.“

Ovo ograničenje prava na prigovor savesti je u suprotnosti sa međunarodnim standardima. Jedan od osnovnih principa na kojima ti standardi počivaju glasi da osobe koje iz razloga savesti ne žele da služe vojnu obavezu moraju

imati pravo na alternativnu službu kao što je predviđeno Rezolucijom 337/1967 Parlamentarne skupštine Saveta Evrope. Osim toga, alternativna služba mora biti potpuno civilnog karaktera, i čitav proces apliciranja i služenja bi trebao da bude u nadležnosti nekog civilnog ministarstva, isključujući Ministarstvo odbrane kako je u stavu 9. propisala Rezolucija Evropskog parlamenta Bandrés Molet & Bindi. Dalje, takvo restriktivno određenje prava na prigovor savesti je u suprotnosti i sa dosadašnjim ostvarenim pravima na prigovor savesti i praksom civilnog služenja vojnog roka u Srbiji. To pravo im nije eksplicitno priznato Ustavom iz 1990. godine. Međutim, još od donošenja Uredbe o vršenju vojne obaveze iz 2003. godine, prigovarači savesti nisu upućivani na služenje roka u vojne ustanove bez oružja već u posebne, doduše od strane Ministarstva odbrane određene, civilne institucije. Konačno, ograničenje prava na nenošenje oružja je u suprotnosti i sa praksom u regionu. Na primer, iako je član 47. hrvatskog Ustava ovo pravo definisao kao pravo na neučestvovanje u „obavljanju vojničkih dužnosti u oružanim snagama“, u praksi od 1995. godine prigovarači savesti nisu slani na vojni rok bez oružja već u civilne institucije.

Pravo na bezbednost

U članu 27. kaže se da „svako ima pravo na ličnu slobodu i bezbednost“. U ostatku teksta, ovaj član propisuje uslove pod kojima lice može biti lišeno slobode. Međutim, pravo na bezbednost se više ne pominje. Tako, ostaje neodređeno šta pravo na bezbednost zaista podrazumeva, kako se ono može ugroziti, odnosno zaštititi. Konačno, budući da je „pravo na bezbednost“ potpuno neodređeno, ostao je nejasan

motiv ustavopisaca da ovo pravo uopšte uvrste u član koji se tiče lišenja slobode. Zbog svega toga, autori ovog teksta smatraju da je pominjanje prava na bezbednost višak u ovom članu.

Kosovo i Metohija

Državno pravni status KiM predstavlja jedan od najvećih bezbednosnih problema Srbije. Reagujući na najave koje dolaze iz jednog dela međunarodne zajednice da će KiM dobiti nezavisnost, ustavopisci su rešili da apostrofiraju da je ova pokrajina sastavni deo teritorije Srbije. Ukoliko KiM zaista dobije nezavisnost, a predlog Ustava bude potvrđen na referendumu, stvorice se jaz između političke realnosti i pravnog sistema u Srbiji. Postavlja se pitanje, do koje mere Ustav otvara mogućnost za prevazilaženje ovog jaza.

KiM se u predlogu Ustava pominje u preambuli, delu Ustava o uređenju vlasti i delu koji se odnosi na teritorijalno uređenje vlasti. Preambula je deklarativnog karaktera i ne proizvodi pravne posledice. Zatim, normativni deo Ustava koji se odnosi na uređenje vlasti propisuje da se predsednik prilikom stupanja na dužnost zakune "da će sve svoje snage posvetiti očuvanju suverenosti i celine teritorije Republike Srbije, uključujući i KiM kao njen sastavni deo". Za promenu ovog dela Ustava potrebna je komplikovana procedura koja uključuje i referendum. Međutim, za promenu dela Ustava koji se tiče teritorijalnog uređenja vlasti, a u kome se pominje da KiM ima suštinsku autonomiju u okviru Srbije, dovoljna je dvotrećinska većina u Skupštini. Verujemo da su ustavopisci na ovaj način svesno ostavili mogućnost da se Ustav prilagodi novonastalim političkim prilikama i eventualnoj nezavisnosti Kosova u budućnosti.

Međutim, ukoliko političke elite reše da ne prilagode Ustav novonastaloj

situaciji, kako planiraju da zaštite ustavni poredak? Jedan od mogućih načina je i upućivanje oružanih snaga na teritoriju KiM. Formalno pravno gledano, predsednik Republike ima ovlašćenje da to učini bez odluke Narodne Skupštine, koja po članu 140. odobrava samo slanje ovih snaga van teritorije Srbije. Znači, predsednik države može, ponašajući se u skladu sa svojim, Ustavom propisanim ovlašćenjima, dovesti državu u oružani sukob, bez odobrenja od strane skupštine.

Zaključak

Ukratko, predlog Ustava Srbije reguliše materiju bezbednosti na bolji način od Ustava iz 1990. godine. Tako, u predlog Ustava su uključene institucije demokratske civilne kontrole i prava na prigovor savesti. Međutim, autori ovog teksta zaključuju da su neka rešenja ostala nedorečena, nerazjašnjena ili sporna. Pre svega, nedorečene su nadležnosti vojske, nerazjašnjeni su termini kao što su javna opasnost i pravo na bezbednost, a rešenje o pravu na prigovor savesti je u najmanju ruku sporno.

Time je propuštena prilika da se sektor bezbednosti napokon reguliše ustavom kako treba i stavi pod čvrstu demokratsku civilnu kontrolu. Da je kojim slučajem bilo više javne rasprave možda se ovi propusti ne bi ni dogodili.

Ovako, kao što je nedavno izjavio Vojin Dimitrijević, „novi Ustav Srbije može da bude dobar u rukama dobrih pravnika i ljudi liberalnih ideja“. Međutim, politička volja građana Srbije odlučice da li će se upravo takvim ljudima Ustav i dati u ruke. A u ruke Mandušića Vuka svaka puška biće ubojita.

Autori su istraživači u Beogradskoj školi za studije bezbednosti

Nepoznat rok širenja šengenske zone na srednjoevropske članice EU

Nove zemlje članice EU koje pripadaju Srednjoj Evropi razočarane su ponovnim odlaganjem svog ulaska u Šengensku zonu, tj. ulaska u klub zemalja EU među kojima su kontrole na unutrašnjim granicama ukinute. Za razliku od prethodnih proširenja EU, sve zemlje kandidati su tokom proširenja na istok 2004. godine prvi put bile obavezane da kao uslov za članstvo usvoje šengenski pravni okvir i obezbede njegovo sprovođenje na svojoj teritoriji. Ovaj uslov nije bio deo pravne tradicije EU (*acquis communariae*) tokom prethodnih proširenja, te su tako Velika Britanija, Irska i Danska izabrale da ostanu van šengenskog okvira. Nagrada za ispunjenje složenih pravnih, tehničkih i organizacionih zahteva koje uvođenje Šengena podrazumeva trebalo je da bude ukidanje granica ka drugim EU članicama šengenskog sporazuma i ostvarivanje nesmetenog kretanja građana, robe i kapitala bez graničnih kontrola unutar ove zone.

Ukidanje graničnih kontrola ka novim članicama EU bilo je prvobitno oročeno na 2007. godinu kako bi one imale dovoljno vremena da dostignu bezbednosne standarde starih zemalja članica i pripreme se da ujedno uvedu i noviju i napredniju verziju zajedničkog informacionog sistema SIS2. Prva zajednička baza SIS1 obuhvatala je podatke o odbeglim kriminalcima, prethodnim prijavama za azil i ukradenim kolima,

dok bi nova baza SIS2 pored toga trebalo da obuhvati i biometrijske podatke. Takođe, trebalo bi da bude korišćena i za razmenu informacija o zahtevima za ekstradiciju, građanima trećih zemalja kojima je odbijen ulazak u EU i o pojedincima za kojima je raspisan evropski nalog za hapšenje ili koji su pod prismotrom zbog sumnje da su umešani u kriminalne aktivnosti.

Pošto je Evropska komisija nedavno saopštila da će uvođenje SIS2 zbog nepredviđenih tehničkih poteškoća moći da otpočne tek 2008. godine, ulazak novih srednjoevropskih članica EU u šengensku zonu odložen je za najmanje godinu dana, s mogućnošću odlaganja i do 2010. godine. Evropski komesar za unutrašnje poslove i pravosuđe Franko Frattini izjavio je da je među novim članicama EU jedino Slovenija spremna za uvođenje novog informacionog sistema. To je naišlo na veliko neodobranje novih članica. Na godišnjem skupu Višegradske grupe, održanom 16. septembra 2006. godine, predsednici Češke, Slovačke, Poljske i Mađarske istakli su da rešavanje ovog pitanja predstavlja zajednički prioritet. Češki predsednik Václav Klaus je čak i izjavio da "bi odlaganje ulaska ove četiri zemlje u šengensku zonu smatrao diskriminacijom" (Euractiv, 19. 9. 2006. godine). Ambasador Češke pri EU Jan Kohut odbacio je argumente Evropske komisije o tehničkim problemima kao

neopravdane: "Šengen je politički projekat. Tehnički problemi su od drugorazrednog značaja. Mnogim starim članicama EU jednostavno nedostaje dobra volja da reše ovaj problem i zbog toga su nove članice tretirane kao druga klasa. Sad imamo tvrđavu Evropu, s posebnim spratom za zemlje članice šengenske zone i citadelom za zemlje u monetarnoj uniji." (Euractiv, 28. 9. 2006. godine)

Ovako oštra reagovanja i lobiranja novih zemalja članica u institucijama EU rezultirali su odlukom ministara unutrašnjih poslova EU (na njihovom redovnom neformalnom sastanku u Tampereu, 20–22. septembra) da treba proučiti kompromisni predlog Portugalije o tome da se do uvođenja SIS2 uvede sistem SIS1 plus. Ideja je da bude izbegnuto odlaganje proširenja šengenske zone time što bi stari, još aktuelni informacijski sistem, bio "kloniran". Time bi, do uspostavljanja novog informacijskog sistema, bio omogućen ulazak novih članica EU u šengenski sistem. Ovaj predlog su podržale Slovenija, Češka, Mađarska, Slovačka i Litvanija. Poljsku, međutim, portugalski pred-

log zabrinjava. Ona se boji da bi to moglo dovesti do komplikacija, jer bi istovremeno bila primenjivana dva projekta. Finska, predsedavajuća EU, garantovala je da će se truditi da širenje šengenskog sistema bude što pre sprovedeno, najavivši punu saradnju sa Evropskom komisijom, koja je države EU već upozorila na to da će za uvođenje sistema SIS2 dodatnu finansijsku pomoć moći da traže u Briselu, ali da će uvođenje privremenog sistema SIS1 plus morati same da finansiraju.

Pravna osnova za uvođenje informacijskog sistema SIS2 usvojena je na zasedanju Evropskog parlamenta, održanom 25. oktobra 2006. godine, s namerom da bude omogućeno širenje šengenske zone na nove članice EU i Švajcarsku. Dalja rasprava o dinamici uvođenja SIS2 biće nastavljena na sastanku Saveta ministara unutrašnjih poslova, 4. i 5. decembra 2006. godine. Na tom sastanku bi trebalo da bude razmatran i zahtev Nemačke da ovom sistemu imaju pristup ne samo policijske, već i bezbednosno-obaveštajne službe.

Vojska prodaje aerodrome

Ministarstvo odbrane Srbije objavilo je da prodaje osam kompletnih vojnih aerodroma, kao i delove kompleksa četiri aerodroma. Prodaju se aerodromi u Lisičićem Jarku kod Beograda, Bojniku, Kovinu, Leskovcu, Sjenici, Glibovcu kod Smederevske Palanke, Trsteniku i Ečkoj kod Zrenjanina. Na prodaju će biti i delovi

vojnih aerodroma u Nišu, Pančevu, Somboru i Ponikvama kod Užica. Od aerodroma koji se prodaju je po površini (17 hiljada kvadratnih metara) najveći aerodrom u Kovinu, koji ima 508 hektara i 44 objekta. Aerodrom u Sjenici zauzima 151,5 hektar i ima 26 objekata, a njegova površina je 6 hiljada kvadratnih metara.

Bure baruta u komšiluku

Hiljadu i trista tona minsko-eksplozivnih sredstava i municije eksplodiralo je u ranim jutarnjim časovima 20. oktobra 2006. godine u vojnom skladištu nedaleko od Paraćina. Lakše je povređeno 23 ljudi, a znatna materijalna šteta na kućama, školama i drugim ključnim objektima blokirala je u sledećih nekoliko dana funkcionisanje obližnjih gradova Čuprije i Paraćina. Vlada Srbije odobrila je odmah sutradan sredstva za sanaciju štete u ugroženim opštinama, a Okružni sud u Nišu i vojna komisija pokrenule su istragu o ovom događaju. Radomir Mladenović, istražni sudija Okružnog suda u Nišu koji je na čelu ove istrage, morao je svoj prvi obilazak mesta eksplozije da odloži za 31. oktobar (osam dana od početka istrage) kako bi teren bio raščišćen od velikog broja neeksplozivnih ubojnih sredstava.

Kao odgovor na kritike javnosti zbog skladištenja opasnih materija u blizini naseljenih mesta, Ministarstvo odbrane je Vladi Srbije dalo pregled stanja u vojnim skladištima. Ministar odbrane Zoran Stanković ukazao je na to da je višak municije nasleđen problem kojim se do sada niko sistemski nije bavio. Municija nagomilana tokom Hladnog rata i protekle decenije bila je za vreme bombardovanja 1999. godine izmeštana na sigurne lokacije, da bi po završetku bombardovanja, u roku od samo 28 dana, bila vraćena u kasarne u kojim je posle bombardovanja bilo preostalo svega 30% skladišta. Ključna posledica ove vanredne situacije bila je ta da je zbog kratkih rokova za premeštanje, po rečima potpukovnika Rasima Ćirkovića iz Uprave logistike Generalštaba, bio "izgubljen uobičajen sistem pra-

ćenja kvaliteta municije". Zbog nedostatka skladišnog prostora, veliki deo municije bio je uskladišten na otvorenom (Odbrana, 1. novembra 2006. godine, str. 18). Trenutno se u Srbiji nalazi 56 skladišta u kojima se čuvaju bojna sredstva vojske i MUP, a 10.600 tona ubojnih sredstava stoji na otvorenom. Većina ovih skladišta je tokom komunističke vladavine bila izgrađena na dozvoljenoj udaljenosti od naseljenih mesta, ali su tokom devedesetih godina, zbog nekontrolisane divlje gradnje, mnoga naselja nikla na rubu vonjih objekata. "Ono što je naše je da sada često kontrolišemo ta skladišta, uz dodatne mere opreza. U ovom trenutku imamo 13 ili 14 skladišta pored kojih su kuće; na 50 metara su pravljene kuće bez ikakvog građevinskog plana i odobrenja", kaže Stanković (B92, 3. novembar 2006. godine).

Stanković traži da Vlada ubrza prodaju viškova municije i proširi kapacitete jedine ustanove sposobne za uništavanje ubojnih sredstava u Kragujevcu. "Ministarstvo ne raspolaže potrebnom tehnologijom niti ima dovoljno novca za uništavnje ubojnih sredstava", kaže on. "Potrebno je oko 493 miliona dinara za povećanje mogućnosti za delaboraciju uništavanja ubojnih sredstava. Za dozvole za izmeštanje skladišta, za njihovo dobijanje i odobrenje shodno prostornom planu Srbije, da ta sredstva budu skladištena na nekom drugom mestu, izmeštena", kaže on. "Za odobrenje sredstva potrebno je šest meseci do godinu dana. Jedino što mi u ovom trenutku možemo da radimo, jeste da preduzmemo preventivne mere kontrole da ne dođe do novih eksplozija", navodi Stanković. (B92, 3.11.2006.)

Priredila: Sonja Stojanović

Poziv saradnicima

Želeli bismo da u časopisu "Bezbednost Zapadnog Balkana" objavljujemo tekstove istraživača koji tek ulaze u polje bezbednosnih studija, kao i radove već potvrđenih autora. Zato pozivamo sve one koji se bave teorijom i praksom bezbednosti, a posebno ih zanimaju regionalne teme, da šalju svoje radove Beogradskoj školi za studije bezbednosti. Očekujemo analitičke tekstove, ali nije potrebno da budu opremljeni naučnom aparaturom. Naročito ohrabrujemo autore da pošalju prvo kratak abstrakt, na adresu office@ccmr-bg.org. Tekstovi ne treba da budu duži od 15.000 karaktera, a font bi trebalo da bude Times New Roman, 12, sa proredom 1,5.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

327.56 (497)

BEZBEDNOST Zapadnog Balkana : časopis
Beogradske škole za studije bezbednosti /
urednik Jasmina Glišić. - 2006, br.2
(septembar/oktobar) - . - Beograd
(Gundulićev venaC 48) : Centar za civilno-vojne odnose,
2006 - (Beograd : Goragraf). - 24 cm
Dvomesечно

ISSN 1452-6050 = Bezbednost Zapadnog Balkana

COBISS.SR - ID 132452876

Centar za civilno-vojne odnose doprinosi javnom i odgovornom učestvovanju civilnog društva u povećanju bezbednosti građana i države na principima modernog demokratskog društva, kao i unapređenju bezbednosne saradnje sa susedima i uključenju Srbije u evroatlantsku zajednicu.

Beogradska škola za studije bezbednosti predstavlja posebno odeljenje Centra za civilno-vojne odnose osnovano radi toga da, sistematskim istraživanjima i akademskim usavršavanjem mladih istraživača, doprinese razvoju studija bezbednosti u Srbiji.

Kontakt

Centar za civilno-vojne odnose
Gundulićev venac 48
11000 Beograd
tel/fax 381(0)11-32 87 226
381(0)11-32 87 334
www.ccmr-bg.org
office@ccmr-bg.org

B | T | D The Balkan Trust
for Democracy
A PROJECT OF THE GERMAN MARSHALL FUND